

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2011

Jan Körbel

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Bakalářská práce

Jan Körbel

Počáteční období ekonomických reforem ČLR

Initial Stage of PRC's Economic Reform

Praha, 2011

vedoucí práce: Jakub Maršálek, Ph.D.

Poděkování

Touto cestou vřele děkuji vedoucímu této bakalářské práce, panu Jakobovi Maršálkovi, PhD. za odbornou pomoc při vypracování bakalářské práce a při řešení problémů vyvstalých při její tvorbě.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 11. 1. 2011

.....

Anotace

Tato práce si klade za cíl popsat významné ekonomické reformy a jejich dopady v Čínské lidové republice od nástupu Deng Xiaopinga k moci (1978) do událostí na náměstí Tian'anmen (1989).

Práce předkládá nástin ekonomického vývoje ČLR do roku 1978 a s ohledem na mimořádný význam čínské politické situace na ekonomický vývoj Číny také stručný rozbor politické situace Číny 70. a 80. let, přičemž klade důraz na procesy, které ovlivnily reformní proces.

Klíčová část práce se zaměřuje na popis průběhu a výsledky reforem v zemědělství, průmyslu a podnicích na venkově a ve městě. Kromě toho se zabývá problematikou přechodu na tržní socialismus a s ním spojené zavádění tržních mechanismů a rozvolňování centrálního plánování. V závěru se práce stručně věnuje změnám v kvalitě života obyvatelstva.

Klíčová slova: ekonomické reformy, Čínská lidová republika, 1978, tržní socialismus

Annotation

This paper's ambition is to describe essential economic reforms and their consequences in the People's republic of China since Deng Xiaoping's accession to power (1978) until the events on Tian'anmen square (1989).

The paper presents the outline of the economic development of PRC until 1978 and considering the extraordinary impact of Chinese political situation on China's economic development, the paper also presents a concise analysis of the political situation of China in 70s and 80s while stressing the processes that influenced the reform process.

The pivotal part of the paper presents the description of the course and outcome of the reforms in agriculture, industry and both village and municipal enterprises. Besides that it addresses the topic of transition towards the market socialism and implementation of the market mechanisms and the central planning related to it. The final part of the paper presents a concise description of changes in the quality of life of citizens.

Keywords: economic reforms, People's republic of China, 1978, market socialism

Obsah

1. Problémy při psaní práce	8.
2. Úvod	9
3. Výchozí ekonomická situace	11
2.1. Období do roku 1976	11
2.2. Výchozí ekonomická situace k roku 1978	17
4. Politické pozadí	19
4.1. Rozhodovací procesy uvnitř KS Číny	19
4.2. Politický vývoj v době Kulturní revoluce a nástup Deng Xiaopinga k moci	21
4.3. Politický vývoj v 80. letech	25
5. Ekonomické reformy od roku 1978	29
5.1. Charakteristika a chronologie reforem	29
5.2. Reformy na teoretické rovině a ideologie reforem	31
5.3. Reformy zemědělství	34
5.4. Reformy průmyslu	40
5.4.1. Reformy venkovských podniků	40
5.4.2. Podniková a průmyslová reforma	42
5.5. Cenová reforma, reforma trhu, změny v centrálním plánování	47
5.6. Zahraniční obchod	51
5.7. Reforma trhu práce	53
5.8. Dopady čínských reforem na populaci	54
6. Závěr	57
Seznam použité literatury	59

Seznam použitých zkratek

ČLR	Čínská lidová republika
ČLOA	Čínská lidová osvobozená armáda
FDI	přímé zahraniční investice
HDP	hrubý domácí produkt
KS	komunistická strana
SSSR	Sovětský svaz
USA	Spojené státy americké
ÚV	ústřední výbor
ZEZ	zvláštní ekonomická zóna

1 Problémy při psaní práce

Při psaní této práce byl autor konfrontován se skutečností, že některé dohledané údaje a statistiky se navzájem lišily, případně nebyly dostupné. Kromě toho, že mezi léty 1960 a 1980 se v ČLR nepublikovala statistická ročenka, tudíž některá data jsou konstruována *ex post*, tento problém může být způsoben poškozením důvěryhodnosti statistik prezentovaných Čínským statistickým úřadem a následným používáním jiných statistik. Většina expertů se domnívá, že čínské jsou nadhodnocené. Kromě přímého falšování dat je vykazování nadhodnocených statistik možné volbou vhodných statistických metod. Čína navíc přijala mezinárodní statistické standardy až v 21. století. Kromě toho je v Číně běžné nadhodnocování výkazů na lokální úrovni. Pokud dochází ke zkreslování dat už na takovéto úrovni, pak Čínský statistický úřad dost dobře nemůže přesné statistiky vytvořit.

U materiálů použitých v této práci nepanuje v otázce zkreslování dat jednoznačná shoda. Chow se domnívá, že se na oficiální statistiky dá do značné míry spolehnout a pro zachycení dlouhodobých trendů je shledává dostačujícími. Této problematice v 80. letech věnoval samostatnou studii. Přesto uznává možnost nadhodnocování výstupů vykazovaných lokálními úřady, především v době Velkého skoku.¹ Naproti tomu Bramall prohlašuje, že čínská data o HDP jsou výrazně nadhodnocená. Opírá se přitom o výsledky práce Maddisona z roku 2006, o jejíž výsledcích se generální ředitel Čínského statistického úřadu vyjádřil ve smyslu, že její závěry lze vnímat jako spodní hranici růstu čínského HDP, zatímco údaje prezentované Čínským statistickým úřadem jako horní hranici.² Na zkreslování statistik, konkrétně ve vykazování příjmů rolníků, poukazuje také Lardy,³ s tématem zkreslení statistik se výrazněji potýká Wei Li ve své analýze dopadu reform na výsledky průmyslových podniků.⁴ Ačkoli můžeme spekulovat o míře odchylky statistik prezentovaných Čínským statistickým úřadem, vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o hlavní a *de facto* jediný zdroj dat o čínské ekonomice, stejně jako mnoho jiných i tato práce pracuje s daty, která pocházejí z Čínského statistického úřadu.

¹ Chow, Gregory C.. Capital Formation and Economic Growth in China. In *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 108, No. 3. The MIT Press, 1993 s. 810

² Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 438

³ Lardy, Nicholas R.. Consumption and Living Standards in China 1978 – 1983. In *The China Quarterly*. No. 100. Cambridge University Press, 1984. s. 852 – 853

⁴ Li, Wei. The Impact of Economic Reform on the Performance of Chinese State Enterprises, 1980 -. 1989. In *The Journal of Political Economy*, Vol. 105, No. 5. The University of Chicago Press, 1997.

2 Úvod

Na konci 70. let 20. století byly v Čínské lidové republice (ČLR) nastartované reformy, které měly mít zásadní dopad na ekonomiku a společnost této nejlidnatější země světa. Období 80. let je obvykle spojováno především se sadou reforem, které v kontrastu k předcházejícímu období znamenaly značné uvolnění ve společnosti a ekonomický rozvoj této, v té době jedné z nejzaostalejších zemí světa. Koncem 80. let došlo v ČLR ke společenským nepokojům, které vyvrcholily demonstracemi na pekingském náměstí Tian'anmen. V kontextu 20. století to znamenalo ukončení demokratického hnutí. Avšak reformy pokračovaly a pokračují ve většině aspektů mimořádně úspěšně. Číně se tak podařilo vyvrátit ekonomy dlouho zastávanou tezi, že ekonomickému rozvoji musí předcházet demokratizace politiky a společnosti.

Tato práce předkládá rozbor reformního procesu v ČLR od změn politické situace po smrti Mao Zedonga a Deng Xiaopingova zajištění si vrcholných pozic v ČLR do událostí na náměstí Tian'anmen. Pro rozvoj ekonomiky ČLR byly klíčové reformy nastartované po 3. plénu ústředního výboru Komunistické strany (KS) Číny po 11. sjezdu roku 1978. Ty jsou klíčovým tématem práce, zaměřující se na jejich cíle, průběh i dopad.

Kromě ekonomických procesů a výsledků se práce zabývá také změnou sociálně-ekonomického a politického pozadí v daném období, které mělo na obsah a průběh reforem zásadní vliv. Rozsah práce však nedovoluje důsledný rozbor politické situace. Rozbor, který by postihoval veškeré klíčové události a jevy v politickém prostředí ČLR tohoto období, by vyžadoval samostatnou obsáhlou analýzu. Z tohoto důvodu se práce spokojuje se standardním zjednodušeným výkladem politických dějin dané doby. V práci se autor přesto snaží alespoň nastínit komplexnost politické situace uvnitř KS Číny a jejich rozhodovacích procesů.

Práce se nesnaží popsat co nejdetailněji jednotlivé ekonomické procesy tohoto období a vytrhnout je z kontextu reality daného období. Naopak se snaží vnímat veškeré klíčové společenské aspekty, které ekonomiku a reformní proces daného období ovlivňují. Stejně tak se snaží popsat, jaké měla ekonomika dopady na společnost. Práce tedy klade kromě ekonomiky zásadní důraz na institucionální a politické aspekty daného období.

Autor se zaměřuje na reformy a procesy s nejhlubšími důsledky pro ČLR. Zabývá se tedy především reformami v zemědělství a průmyslu, tím, jaké měly být teoreticky i tím, jak byly aplikovány a jejich skutečnými dopady. Vzhledem k tomu, že mezinárodní obchod měl

v 80. letech pro ekonomiku ČLR spíše marginální význam, práce se jím zabývá pouze okrajově, ačkoli jsou mu věnovány početné studie. Ze stejného důvodu se pouze okrajově zabývá některými dalšími, často zdůrazňovanými aspekty daného období, především demokratizací politiky a kulturou, jejíž dopad na ekonomiku je z podstaty nekvantifikovatelný a nejednoznačný.

Pro přepis vlastních jmen a čínských termínů práce využívá transkripci *pinyin*.

3 Výchozí ekonomická situace

3.1. Období do roku 1976

Roku 1949 převzala ČLR po Guomindangu ekonomicky zdevastovanou zemi. Čína po Druhé světové válce a následné občanské válce byla ekonomicky vyčerpaná. Infrastruktura byla vážně rozrušená, komunikace poškozené, továrny byly zastaralé a často nefunkční i zcela zničené.

Nejnáléhavějším problémem však byla hyperinflace, se kterou se Čankajškův režim potýkal a která byla jednou z hlavních ekonomických příčin pádu Čankajškova režimu v Číně. Roku 1948 byla v guomindangských oblastech situace natolik vážná, že „z *Čínské republiky se fakticky stala barterová ekonomika.*“⁵

Nastupující ČLR se překvapivě rychle povedlo problém znehodnocené měny zvládnout. Proběhla měnová reforma a emise nové měny *renminbi*. Byly zvýšeny úroky ze vkladů, čímž se podařilo stáhnout měnu z oběhu do bank a tím nad ní získat značnou kontrolu. Mezi léty 1949 a 1951 pak docházelo k postupnému snižování úrokové sazby z 80% per annum na 3% roku 1951.⁶ Uměle nenasycený trh se spotřebním zbožím pak vyvolával další tlaky na spoření.

Další problém spočíval v rozvratu průmyslu, mnoho fabrik bylo zničeno či poškozeno během 2. světové války, další byly poškozeny během války s Guomindangem, který s sebou při ústupu na Taiwan odvezl velkou část výrobních zařízení.⁷ Mnoho fabrik, ze kterých k přesunu strojů a dalších průmyslových zařízení nemohlo dojít, bylo sabotováno, jejich zařízení poškozeno nebo zničeno. Docházelo k rozkrádání zpeněžitelného majetku továren, čímž bylo obnovení produkce dále zpomaleno.

ČLR tak v letech 1949 a 1950 převzala ekonomicky vyčerpanou zemi. Přes enormní výdaje spojené s masivní účastí v Korejské válce se však komunistům podařilo během pár let ekonomický stav Číny konsolidovat a roku 1952 byla vyhlášena první pětiletka.

První pětiletka, probíhající mezi lety 1952 a 1956, byla ekonomickým úspěchem. ČLR přebrala sovětský model a s ním i sovětskou technologickou a materiální pomoc. Primárně ČLR dosáhla stabilizovaného rozpočtu skrze snížení výdajů na armádu a

⁵ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 504

⁶ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 545

⁷ Guomindang kromě výrobních zařízení na Taiwan přesunul i celé čínské letectvo, movitý majetek a velké množství uměleckých předmětů.

administrativu. Inflaci se postupně podařilo dostat pod 10%. Povinným vykupováním čtvrtiny úrody byla zajištěna potravinová stabilita ve městech.

Do roku 1955 bylo dokončeno zestátnění, průmyslová výroba se orientovala na kvantitu, zpravidla na úkor kvality, která mnohdy byla tak nízká, že výstupy byly nepoužitelné. Problém nízké kvality umocňovaly kvóty na produkci. Průmyslová výroba se orientovala na těžký průmysl, na lehký průmysl, který by uspokojil poptávku nenasyceného trhu spotřebního zboží byl kladen podstatně menší důraz.

Ještě před první pětiletkou byla nastartována pozemková reforma, k roku 1956, rok před jejím koncem, bylo celkem 96,3% rolnických domácností organizovaných v družstvech o velikosti přibližně 300 domácností.⁸

Reforma armády, kterou vedl maršál Peng Dehuai, byla zahájena po korejské válce, kde vyšlo najevo, že ve velkých konfliktech je technicky vybavenější a méně početná armáda efektivnější než špatně vybavená armáda, tím spíše v neznámém terénu. Čínská lidová osvobozenecská armáda (dále ČLOA) byla od 2. světové války nereformovaná a stále de facto partyzánská. Reforma byla zahájena roku 1953 a do roku 1957 došlo k redukcí počtu vojáků z 5 000 000 na 2 500 000. Došlo též k její modernizaci, ačkoli vzdušná a námořní vojenská síla ČLOA nadále zůstávala zanedbatelná.

Absolutní výdaje na armádu zůstávaly konstantní, ale o rozvoji ČLR svědčí, že relativní výdaje na armádu, které k roku 1951 činily 48% z celkových vládních výdajů, klesly na 10% k roku 1959.⁹ To odráží skutečnost, že průměrný meziroční ekonomický růst v první pětiletce byl 18%. Růst byl tažen v první řadě těžkým průmyslem, růst zemědělství byl v průměru 3,8% ročně, což vzhledem k populační explozi nijak nezvyšovalo množství potravin na hlavu. Pouze na venkově vzrostl počet produktivního obyvatelstva mezi lety 1952 a 1979 z 173 milionů na 299 milionů.¹⁰

Na tuto skutečnost reagovala druhá pětiletka, která kladla větší důraz na rozvoj zemědělství. V rozhodování strany však získala navrch koncepce okamžitého a nárazového ekonomického růstu skrze reorganizaci výroby a integraci veškerého ekonomického i společenského života do komun, což se až příliš pozdě ukázalo nerealistickým. Byl vyhlášen program Velkého skoku kupředu, který spočíval primárně v zakládání soběstačných komun, do kterých bylo organizováno 99% venkovské populace. Zakládání komun spočívalo ve slučování výrobních družstev. Celkem 740 000 družstev, sestávajících ze 120 milionů

⁸ Du, Runsheng. *Many People, Little Land: China's Rural Economic Reform*. Foreign languages press, 1989. s. 3

⁹ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 558-9

¹⁰ Berger, J. M. *Socialnye processy v sovremennoj kitajskoj derevne*. Nauka, 1988. s. 68

domácností, se sjednotilo do 26 000 komun. Během pěti let došlo ke kolektivizaci, která měla původně trvat patnáct let, k začlenění rolníků do družstev a následně družstev do komun.

Požadavek ekonomické soběstačnosti komun vedl k mimořádné neefektivitě výroby, jejíž nejznámějším příkladem je výstavba pětimetrových pecí na výrobu oceli, která byla zpravidla nepoužitelná. Za povšimnutí stojí, že požadavek soběstačnosti a tendence k decentralizaci se opakovaně objevil za Kulturní revoluce. Tento požadavek byl podmíněn částečně ideologií, částečně obavami o státní bezpečnost a přípravou na případnou invazi a následnou obranu vnitrozemí. Požadavek soběstačnosti se odráží i v konceptu ideálního občana. Podle Mao Zedonga byl ideální občan *duomianshou*, tedy takový občan, který by zároveň vykonával a zastával místo dělníka, rolníka, vojáka a studenta.¹²

Velký skok kupředu nelze hodnotit čistě negativně. Ve městech i na venkově došlo k začlenění žen do výrobních procesů, což zvýšilo míru emancipace, ačkoli reálně bylo postavení žen nadále nerovné. Začlenění žen do výrobních procesů umožnilo mobilizaci pracovních sil bez zanechání domácností bez příjmů nebo nákladného přesunu celých domácností. Díky tomu bylo možné mobilizovat pracovní síly k realizaci velkých projektů s celočínským dopadem. Proběhla výstavba zavlažovacích sítí a vodohospodářských projektů. Na polích docházelo k výstavbě teras, čímž se rozšířila půda využitelná pro zemědělství.

Výnosy však zdaleka nedosahovaly výnosů předepsaných ve druhé pětiletce. Regionální kádry se obávaly hlásit nedostatečné výsledky, a tak docházelo k masovému falšování zpráv o produkci. Navíc vzhledem k tomu, že většina zaměstnanců statistického úřadu byla během kampaně proti pravičákům roku 1957 odsunuta do ústraní nebo se bála předložit pravdivé výsledky, nebyl nikdo, kdo by o nesrovnalostech ve vykazovaných výsledcích předal zprávu vedení. O situaci formou soukromého dopisu Mao Zedonga informoval až na přelomu roku 1958 a 59 maršál Peng Dehuai, který byl ale následně na konferenci v Lushanu z ne zcela jasných Maových pohnutek zbaven svých pozic.

Nereagování na vzniklou situaci propad produkce jen prohloubilo, ČLR navíc za sovětskou technologickou a materiální pomoc platila v naturáliích, což situaci ještě zhoršilo. Mezi léty 1959 a 1962 propukl hladomor, který měl na svědomí minimálně 20 milionů obětí. Předpokládaná délka života především kvůli obrovskému nárůstu dětské úmrtnosti dramaticky klesla. Tragickou situaci roku 1960 zhoršila diplomatická rozepře mezi ČLR a SSSR. V září 1960 SSSR ze dne na den zrušil veškerou hospodářskou a technologickou pomoc a zastavil veškeré rozjednané i nedokončené projekty.

¹² Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 18

Situace se začala z iniciativy jednoho z vrcholných kádrů – Chen Yuna – řešit až od roku 1961. Chen Yun osobně provedl inspekční cestu po Číně, na základě které prosadil přesun migrantů do měst a nepracující mládeže na venkov, čímž stabilizoval problém s dodávkami potravin do měst. Inicioval reformu v obhospodařování venkovské půdy, která spočívala v rozkladu komun a poskytnutí 6% půdy k soukromému užívání. Za dodržování kvót měly být odpovědné jednotlivé domácnosti, nikoli komuny a na venkově byl umožněn volný obchod s přebytky.

Tato reforma je srovnatelná s pozdější reformou venkova koncem 70. let, kterou s nejvyšší pravděpodobností opět inicioval právě Chen Yun. Na základě těchto reforem zemědělská produkce dramaticky vzrostla a roku 1962 se hladomor mimo odlehlé oblasti dostal opět pod kontrolu. Mao Zedong ale nesouhlasil s rozrušením komun, zůstal přesvědčený, že cesta dekolktivizace není správná. Nicméně na základě hladomoru nechal Zhou Enlaie, Liu Shaoqiho, Deng Xiaopinga a Chen Yuna zahájit na počátku 60. let reformy.¹³

Velký skoku kupředu byl po roce 1978 hodnocen jako „zlý [komunistický] vítr, který vyvstal z hnutí zakládání lidových komun v Číně roku 1958. Vyznačoval se především vyrovnáním rozdílů mezi bohatými a chudými, příliš velkým množstvím neplacené práce, svévolnými přesuny a bezdůvodnou komunalizací majetku.“¹⁴

Mezi léty 1962 a 1965 došlo ke konsolidaci ekonomiky a prudkému ekonomickému růstu. Roku 1963 dosáhla ČLR opět vyrovnaného rozpočtu a ekonomické ukazatele byly nejlepší od jejího založení. Roku 1964 Zhou Enlai na 3. Všelidovém shromáždění předložil plán na modernizaci zemědělství, průmyslu, obrany a vědy, která nastínila 3. pětiletku na léta 1965 – 1969. Tento proces byl zastaven Kulturní revolucí roku 1966, která „vedla k vnitřním nepokojům a byla katastrofická pro stranu, pro stát a pro všechny lid.“¹⁵ Přesné datum počátku Kulturní revoluce není zcela jednoznačné, avšak pro potřeby této práce za něj můžeme považovat 11. zasedání plenární schůze 8. ÚV KS Číny v srpnu 1966, kde předseda Mao v řeči Bombardujme ústředí – můj plakát s velkými znaky¹⁶ kritizoval Deng Xiaopinga a Liu Shaoqiho. Následně byli oba odsunuti na venkov, Deng byl rehabilitován na 10. sjezdu KS Číny roku 1973, Liu roku 1969 zemřel v důsledku reality hnutí Kulturní revoluce a následného odepření zdravotní péče.

¹³ Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 18

¹⁴ Du, Runsheng. *Many People, Little Land: China's Rural Economic Reform*. Foreign languages press, 1989. s. 4

¹⁵ Liu, Suinian – Wu, Qungan (ed). *China's socialist economy – An Outline History (1949-1984)*. Beijing Review, 1986. s. 340

¹⁶ Plakát s velkými znaky – anglický termín: *big-character poster*; čínský termín: *dazi bao*

Pro ekonomiku znamenala první léta Kulturní revoluce, kdy se ČLR dostala na pokraj občanské války, rozvrat. Kdokoliv mohl jít protestovat a “dělat revoluci”, místo, aby šel pracovat, což vedlo v první řadě k rozkladu dopravy a výroby. 22% veškerého zboží bylo v rámci boje proti „čtyřem starým“ označeno za nežádoucí a zakázáno, 5-10% podniků nebylo schopno pokračovat ve výrobě. Snahy Zhou Enlaie konsolidovat situaci vyšly naprázdno.

V období mezi léty 1966 a 1969 došlo ke společenskému, politickému i ekonomickému rozkladu. Docházelo k ozbrojeným potyčkám mezi různými frakcemi studentů, dělníků a Čínskou lidovou osvobozenou armádou, k rabování bank a skladů, k rozkladu dopravy. Byly zavřeny školy. To mělo vážné sociální dopady, v ekonomice to znamenalo rozrušení výcviku expertů, vědců a kvalifikované pracovní síly. V průmyslu byla nejvíc postižena produkce uhlí a oceli, což spolu s rozrušením dopravy mělo dopady na celý těžký průmysl a energetiku. Na vrcholné úrovni došlo k rozrušení plánování. ČLOA však ochránila rafinerie v Daqingu a zajistila pokračování jaderného programu.

Od roku 1969 se ekonomická situace stabilizovala. Správa velkých průmyslových podniků, například rafinerie v Daqingu, automobilky v Changchunu, ocelárny v Anshanu a dalších byla převedena pod lokální správu. Tomu ale nepředcházela nutná institucionální příprava, například velké podniky měly dvojí vedení. V důsledku těchto reforem měla efektivita výroby sestupnou tendenci. Došlo k rozpadání distribučních sítí a problémům s alokací produktů.¹⁷

Roku 1970 se konala série konferencí o dalším postupu strategických průmyslových odvětví, úroveň produkce se téhož roku dostala na úroveň roku 1966. Zemědělství zaznamenalo 11,5% nárůst. Produkce však byla neorganizovaná, v důsledku čehož vyvstávaly problémy s dodávkou meziproductů.

Podobné problémy vyvstaly v investicích, které byly chaotické a nijak na sebe nenavazovaly. To předznamenalo problém s klesajícími výnosy investic, který se podařilo vyřešit až v 80. letech. Výstupy byly zpravidla podřadné kvality, mnoho projektů bylo dokončeno a následně kvůli nedostatečné kvalitě zničeno. Ideologie zasahovala nejen do společenského, ale i ekonomického života. *“Kvalita inženýrských projektů nebyla zaručena ... také kvůli takzvané “revoluci v projektování”, která vyžadovala, aby výstavba i projektování probíhalo současně.”*¹⁸

¹⁷ Liu, Suinian – Wu, Qungan (ed). *China's socialist economy – An Outline History (1949-1984)*. Beijing Review, 1986.

¹⁸ Liu, Suinian – Wu, Qungan (ed). *China's socialist economy – An Outline History (1949-1984)*. Beijing Review, 1986. s. 368

Na pětiletku pro období 1971 – 1975 byly stanoveny nereálné požadavky, například zdvojnásobení produkce oceli. Po smrti Lin Biao ve straně posílila pozice umírněnějšího křídla, kterému se roku 1973 povedlo rehabilitovat některé členy KS Číny perzekuované roku 1966, mimo jiné i Deng Xiaopinga.

Byl nastartován program pro konsolidaci ekonomické situace. Spočíval v omezení kapitálové výstavby, zvýšeném důrazu na investice do zemědělství namísto průmyslu, větší organizovanosti podniků, především co se týče dodržování nařízení a zákonů o počtu zaměstnanců. V podnicích totiž bylo značné množství nekontraktovaných pracovníků. To vedlo k následnému přesunu přibližně 5 milionů pracovníků na venkov. V lednu 1973 byla pětiletka upravena. S navázáním diplomatických vztahů s USA byl kladen větší důraz na zahraniční obchod. Roku 1973 zároveň opět vstoupil v platnost program na kontrolu porodnosti, který byl uveden v platnost už roku 1964, avšak od roku 1966 přerušen.

V následných letech však nestabilní politická situace neumožňovala pokračování v reformách a problémy v ekonomice, především v efektivitě práce, investic a kvalitě výstupů nadále setrvaly. Kvalita veškerých výstupů ve všech průmyslových odvětvích byla na hranici použitelnosti. Tento problém byl obzvlášť palčivý a měl hluboké dopady například v odvětví výroby kol pro lokomotivy a výroby elektrických generátorů.

Celkově mezi léty 1949 a 1976 můžeme pozorovat poměrně značný hospodářský nárůst, avšak tento růst byl významně negativně ovlivněn nestabilní politickou situací. Rozvoj se výrazně projevil především v těžkém průmyslu, do značné míry v zemědělství, respektive v produkci obilovin. Do roku 1978 se Čína stala relativně industrializovanou zemí, což se o Číně roku 1949 říci nedá. Vzhledem k populační explozi v tomto období však nárůst v zemědělství dokázal pouze zabránit výskytu dalších hladomorů a i přes růst průmyslu nedošlo k výraznému nárůstu blahobytu běžných občanů – mezi léty 1952 a 1978 došlo k reálnému růstu platů pouze o 15,2%, přičemž od roku 1957 byl nárůst pouze 1,1% , přičemž při inflaci 14,3% ve stejném období došlo k reálnému poklesu příjmů o 11,5%.¹⁹

3.2. Výchozí ekonomická situace k roku 1978

Ekonomický vývoj v ČLR mezi léty 1965 a 1976 můžeme hodnotit následovně: Do první poloviny roku 1966 sledujeme ekonomický růst, v letech 1967 – 1968 ekonomický

¹⁹ Ma, Hong. *New strategy for China's economy*. New world press, 1983. s. 16 – 22. Statistika o reálném růstu platů a následná statistika o poklesu reálného příjmu po roce 1957 buď poukazuje na nárůst platů mezi léty 1952 a 1957 a následný pokles, nebo je zavádějící.

rozklad, mezi lety 1969 – 1973 mírný ekonomický růst, mezi lety 1973 a 1976 faktickou stagnaci, kdy se objevovaly tendence ekonomiku konsolidovat. Příjem běžných Číňanů zůstal nízký, avšak životní úroveň byla vyšší, než jak by se dalo usuzovat z ekonomických ukazatelů.²⁰

Pro období počátku 70. let je charakteristická značná nevyváženost. V zemědělství byl zaznamenán stabilní růst, avšak z podrobnějšího přezkoumání dat je patrné, že byl kladen přehnaný důraz na produkci obilovin na úkor všech ostatních zemědělských produktů. Docházelo k excesům jako pálení lesů a zasypávání jezer a rybníků za účelem navýšení plochy orné půdy.

V průmyslu byl kladen klíčový důraz na těžký průmysl na úkor lehkého zpracovatelského průmyslu. Spotřebního zboží byl všeobecný nedostatek, navíc vzhledem k jeho nízké míře rozmanitosti nedokázalo uspokojit specifické požadavky spotřebitelů. Kvalita spotřebního zboží byla nezdárka tak nízká, že na trhu nemělo upotřebením, a tak docházelo k vytváření zbytečných rezerv, které mohly být vykazovány, ale nikdy nemohly být realizovány. Důraz na těžký průmysl vedl k chronickému nedostatku chemikálií a průmyslových vstupů potřebných pro další produkci.

Struktura managementu byla rigidní, zaměstnanec *de facto* nikdy nemohl dosáhnout horizontálního ani vertikálního posunu. Rozhodování managementu bylo obvykle ekonomicky neracionální, využívání výnosů a reinvestice byly neefektivní, přičemž tento trend měl tendenci dlouhodobě sílit. Management nenesl žádnou odpovědnost za podnikové výsledky, situaci dále komplikovalo dvojí, občas až trojí vedení podniků²¹ a unifikovaný přístup ke všem oblastem ekonomického života.

Za Kulturní revoluce došlo k dramatickému poklesu výnosnosti investic v průmyslové produkci. Výnos ze 100 investovaných *yuanů* klesl z 34,5 roku 1966 na 19,3 roku 1976.²² Nízká efektivita práce byla částečně ovlivněna nedostatečnou kvalifikací kádrů.²³ Do značné míry byla způsobena dvojitým vedením podniků.

Nízkou efektivitu průmyslu dále prohlubovaly investice do programu Třetí fronty. Jednalo se o výstavbu továren v často nedostupných terénech v západních částech Číny pro případ napadení. Výnosnost těchto továren byla vzhledem k nevhodné alokaci pochopitelně

²⁰ Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 31

²¹ Ústředí KS Číny, lokální orgány a management jako takový. Tento model vedení podniků byl nejtýpější ve velkých průmyslových podnicích.

²² Liu, Suinian – Wu, Qungan (ed). *China's socialist economy – An Outline History (1949-1984)*. Beijing Review, 1986. s. 411

²³ Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 35

nízká. Pro případ války bylo v Maově období běžné zakládat vertikálně integrované, a tedy soběstačné podniky. Ty však zpravidla byly příliš malé, aby dosáhly výnosů z rozsahu.²⁴

Ačkoli roku 1973 byly znovu otevřené vysoké školy, rozklad školství a vědy nesl nekvantifikovatelné ztráty a pro ekonomiku znamenal nesmírné plýtvání potenciálem lidských zdrojů. Nedostatek kvalifikovaných expertů i kvalifikované pracovní síly vyžadoval dlouhodobý konzistentní postup a částečně byl vyřešen až v průběhu 80. let. Nízkou kvalifikaci pracovní síly charakterizuje struktura zaměstnanosti. K roku 1979 bylo 75% z více než 405 milionů pracujících v zemědělství, 13% v průmyslu a 10% v sektoru služeb.²⁵

Mezi ekonomické úspěchy tohoto období patří rozvoj mechanizovaného zemědělství a zvýšené výnosy obilovin, což předešlo problému nedostatku potravin, ke kterému by jinak mohl vést populační boom za Kulturní revoluce. Rozvoj zaznamenal petrochemický průmysl, v Daqingu, Shengli v provincii Shandong, v Daganfu nedaleko Tianjinu byly vybudované nové vrty. Rozvoj zaznamenala infrastruktura, za zmínku stojí výstavba železnice z Chengdu do Kunmingu o celkové délce 1085 km.²⁶

²⁴ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 404

²⁵ Su, Wenming (ed). *Economic readjustment and reform*. Beijing: Beijing Review, 1982. s. 17

²⁶ Liu, Suinian – Wu, Qungan (ed). *China's socialist economy – An Outline History (1949-1984)*. Beijing Review, 1986. s. 414

4 Politické pozadí

4.1. Rozhodovací procesy uvnitř KS Číny²⁷

Snažit se důsledně popsat rozhodovací procesy uvnitř KS Číny je mimo rozsah této práce a je sporné, zda by takový popis byl vůbec možný. KS Číny je netransparentní instituce, mnoho rozborů procesů uvnitř strany spočívá v analýze dostupných materiálů. Veškeré materiály jsou schválené stranou, strana sama tedy kontroluje přístup k informacím o straně. Dopátrat se pozadí rozhodovacích procesů, především ve vrcholném vedení, je v podstatě nemožné nejen pro západní pozorovatele, ale i pro čínské kádry. „Čínská politika je příliš komplikovaná, než aby se jí dalo rozumět. Některé věci nikdy nebudou jasné.“²⁸

Analýzy čínské politiky se často snaží postihnout spíše obecné tendence, hlubší analýzy zachycující rozhodovací procesy jsou vzácné a jen výjimečně jsou schopny odpovědět na otázku, jak doopravdy strana a především její vedení fungují. Vzhledem k omezenosti dostupných zdrojů může být vyslovení jednoznačných závěrů, týkajících se čínské politiky, zavádějící až chybné. To můžeme pozorovat na případu Lin Biaoa, který se pokusil o puč a je tradičně zobrazovaný jako zrádce. Na základě dodatečně zveřejněných materiálů dochází Frederick C. Teiwes ve své studii Tragédie Lin Biaoa (*The Tragedy of Lin Biao (1996)*) k naprosto odlišným závěrům.²⁹ Můžeme předpokládat, že podobné nesrovnalosti se objevují i v jiných hodnocení čínské politiky a nedávné čínské historie.

Jisté je, že rozhodování ve straně předchází dlouhá vyjednávání a je hluboce ovlivněno různými frakcemi. Zjednodušeně můžeme frakci považovat za sociální síť kolem vysoce postaveného funkcionáře nebo funkcionářů a síť jemu věrných níže postavených kádrů. Mezi nimi funguje klientelismus na bázi zmocněnce (*principal*), který „poskytuje služby“ a jeho klientů (*client*), kteří mu je různou formou oplácí. Tito jsou propojeni systémem osobních konexí *guanxi*. Takové frakce jsou volně propojené v neformální skupiny.

Čínská politika se opírá o charisma, autoritu a reputaci jedince spíše než o literu práva. Toho důkazem je pozice Mao Zedonga a později Deng Xiaopinga, jejichž postavení ve straně naprosto neodpovídalo jejich formálním funkcím.

²⁷ Není-li uvedeno jinak, vychází podkapitola 4.1 z publikací Unger, Jonathan (ed). *The nature of Chinese politics : from Mao to Jiang*. An East Gate Book, 2002. a Lieberthal, Kenneth – Oksenberg, Michel. *Policy Making in China*. Princeton University Press, 1988.

²⁸ Citát bývalého člena ÚV a pozdějšího člena poradního ÚV z interview roku 1994, cit. v Unger, Jonathan (ed). *The nature of Chinese politics : from Mao to Jiang*. An East Gate Book, 2002. s. 58

Mao i Deng byli vrcholnými vůdci (*paramount leaders*), kteří disponovali rozhodující mocí ve straně. Rozdíl v jejich pozicích a snad i posun čínské politiky jako takové můžeme pozorovat při porovnání Velkého skoku kupředu a cenové reformy z roku 1988. Obě reformy byly neúspěšné, avšak odklon od Velkého skoku trval 3 roky, od cenové reformy několik týdnů. To ale nic nemění na nezpochybnitelné autoritě obou vůdců. V období vlády Deng Xiaopinga však pozorujeme zvýšený význam konzultativního typu politiky a konsenzu mezi různými klikami a frakcemi.

Na vrcholné úrovni se obvykle frakce snaží dosáhnout vůdčího postavení v rámci zaběhlých norem. Jakmile získá vedoucí postavení, snaží se nastolit svá vlastní pravidla předefinováním ideologie a stanovit své vlastní normy jakožto obecně platné a správné.

Tuto tendenci nalézáme v průběhu celé historie ČLR. Změnu politiky a výměnu klíčových frakcí můžeme pozorovat například v období Velkého skoku kupředu, následné dekolektivizaci a rekonstrukci a ještě několikrát v chaotickém období Kulturní revoluce, která je však v mnoha ohledech specifická a někteří experti ji hodnotí jako pokus Mao Zedonga rozbít systém frakcí.

V pomaovské periodě se tyto tendence projevují hlavně v období mezi léty 1976 a 1982, kdy pozorujeme model identický s předchozí periodou: převzetí moci, redefinice ideologie a norem a rozdrčení ostatních frakcí. K takovému vývoji událostí došlo poprvé krátce po smrti Mao Zedonga při střetu frakcí kolem Hua Guofenga a Gangu čtyř. Skutečnost, že neformální pozice jsou významnější než formální můžeme pozorovat na případu Gangu čtyř, ve kterém měla klíčové postavení Jiang Qing, ačkoli formálně nezastávala nejvyšší pozice.

Čínská politika s realitou frakcí plně počítá, v tomto případě se to projevilo tak, že při procesech s Gangem čtyř byli tito seřazeni podle síly vlivu jejich neformálních skupin. Ačkoli formálně byl nejvýše postavený člen Gangu čtyř Wang Hongwen, při procesu roku 1980 byla jako hlavní viník excesů za Kulturní revoluce označena Jiang Qing.

Ve střetu frakce Hua Guofenga a Deng Xiaopinga pozorujeme oproti ostatním obdobím nový prvek zachování formálních funkcí členů poražené frakce, respektive Hua Guofenga, který zůstal v Ústředním výboru (ÚV) KS Číny. V období reform pak pozorujeme uvolnění ideologických nároků na společnost i na kádry.

Ve zkoumaném období 80. let pozorujeme nárůst významu formálních pozic, ale nebylo by realistické podcenit význam neformálních frakcí.

Tato práce se nadále uchyluje k tradiční interpretaci čínských politických a ekonomických dějin a jednoduchému členění na frakce. Přesto považuje za nutné

poznámenat, že realizace politik je výsledkem komplexních procesů v obrovském stranickém aparátu. Ačkoli tato práce postupuje dle zjednodušeného schématu, ve kterém se jednotlivé politiky adaptují pragmaticky, aby se vyřešil konkrétní vyvstalý problém, je nutné zmínit, že adoptování jednotlivých politik může být i politický tah s cílem zajistit si dominantní postavení, případně odměna loajálními klientům v rámci dané frakce, pro které je přijetí určité politiky přínosné. Rozhodovací proces jako takový i důvod adoptování jednotlivých politik je komplikovaný, komplexní a zpravidla netransparentní proces.

Je pravděpodobné, že rozhodovací proces probíhá přibližně dle následujícího schématu: Několik ministerstev a provincií zjedná novou politiku skrze jednoho nebo několik stranických špiček, na které jsou napojeny. Případně stranické špičky kontaktují a politiku s nimi konzultují. Politika pak projde standardním ratifikačním procesem. Politice se zpravidla budou snažit zabránit jiná ministerstva a další části administrativního aparátu, pro které je přijetí dané politiky v rozporu s jejich zájmy. Prosazování politiky lze tedy také vnímat jako dočasnou dohodu mezi stranickými špičkami a administrativním aparátem. Takový postup je důkladně zmapován například při prosazování výstavby přehrady Tři soutěsky.

4.2. Politický vývoj v době konce Kulturní revoluce a nástup Deng Xiaopinga k moci

Od roku 1974 začalo být jasné, že během několika let dojde mezi stranickými špičkami k bojům o moc. Mao Zedong měl parkinsonovu nemoc, která ho od roku 1974 *de facto* vyřadila z veřejného života a nadále se zabýval hlavně filozofií a ideologií. Zhou Enlai se snažil zastávat veškeré úřední úkony, ale už dva roky bojoval s rakovinou a pobýval často v nemocnici. Zhu De byl již starý a již dříve vypadl ze společenského života.

Můžeme pozorovat boj o moc mezi dvěma hlavními frakcemi: radikálním křídlem, které vedl Gang čtyř a opíral se o podporu lokálních kádrů, kteří získali své pozice v době Kulturní revoluce. Tito mimo jiné prosazovali kolektivizaci a tvorbu komun, kde jako vzor sloužila komuna Dazhai v Shanxi s mimořádnými výsledky. Ty ve skutečnosti spočívaly nejprve ve falšování zpráv, později v přímé pomoci Dazhai.

Druhé křídlo sestávalo z umírněnějších kádrů kolem Zhou Enlaie, kteří se snažili Číně zajistit rozvoj skrze integraci západních technologií a postupů. Kromě Zhoua se jednalo

hlavně o Deng Xiaopinga, Chen Yuna, petrolejářské kliky z Daqingu a členy plánovací komise, jejímž ředitelem se stal bývalý stranický tajemník z Daqingu Yu Qiuli.

Koncem roku 1973 a počátkem roku 1974 získala umírněná frakce dočasně návrh a snažila se prosadit reformy. Deng Xiaoping v OSN přednesl významnou řeč, ve které prohlásil, že „*soběstačnost není sebeizolace*.“³⁰ Došlo k nákupu zahraničních technologií a továren na klíč, jednalo se na příklad o Wuhanské ocelárny od Nippon, nebo o továrnu na tryskové motory od Rolce Royce.

Tyto nákupy však vyvolaly schodek v obchodní bilanci, což poskytlo radikálnímu křídlu prostor pro kritiku. Za povšimnutí stojí postup při kritizování, které zpravidla probíhalo anonymně a skrze média: v médiích se nejprve začaly vyskytovat články, které kritizovaly reformátory z 19. století Li Hongzhang a Zhang Zhidonga. Takto byl nepřímo kritizován Zhou Enlai a Deng Xiaoping. Dalo se očekávat, že na Prvním národním kongresu učením se od Dazhai přednesou Deng a Jiang Qing bojovné projevy. Namísto toho hlavní projev přednesl hunanský kádr Hua Guofeng, který tou dobou nabyt některé významné pozice ve straně a měl být nástupcem Mao Zedonga.³¹ Hua ve své řeči sice kritizoval spolupráci se zahraničím a zastával se komun, na druhou stranu upozorňoval na nutnost modernizace zemědělství, průmyslu, armády a vědy po vzoru Zhou Enlaie.

Tím sice nastínil svoji politiku, ale klíčovou reálnou moc měl po roce 1974 stále sílíci Gang čtyř. Období mezi lety 1974 a 1976 je poměrně zmatené. Čínské hodnocení daného období mluví o ekonomickém úpadku a zdůrazňuje posilování pozic Deng Xiaopinga.³² Západní materiály hovoří hlavně o stagnaci, vyčerpanosti a neefektivitě ekonomiky, jiné o mírném ekonomickém růstu.

Roku 1976 zemřel nejprve Zhou Enlai, na jehož smrt reagovaly významné dubnové protesty v Peking a jiných městech, především ve Wuhanu, Šanghaji, Changchunu a Zhengzhou. Objevily se hlasy upozorňující na nesmyslnost Kulturní revoluce. V reakci na tyto události Mao podruhé sesadil Denga a za svého nástupce jmenoval Hua Guofenga, dost možná jako kompromisního vůdce, kterého by přijalo radikální i umírněné křídlo.³³ Dengovi

³⁰ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 641

³¹ Panuje konsenzus v tom, že skutečnost, že Hua i Mao byli hunanští rodáci, bylo klíčové, aby Hua nabyt takto vysoké pozice a později se stal Maovým nástupcem. Huaovu kariéru nastartovala právě komuna Dazhai, které si povšiml roku 1964 a inicioval stanovit ji za vzor. Jeho pozice dále posílily, když vyšetřoval okolnosti Lin Biaova pokusu o atentát na Mao.

³² Liu, Suinian – Wu, Qungan (ed). *China's socialist economy – An Outline History (1949-1984)*. Beijing Review, 1986.

³³ Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 51

sice bylo umožněno zůstat ve straně, ale byl kritizován za některé své výroky.³⁴ V červnu Mao přestal být schopen nadále zastávat své funkce, v červenci zemřel Zhu De a v Hebei došlo k jednomu z nejničivějších zemětřesení, jaké kdy bylo v Číně zaznamenáno. Zemřelo při něm přes 650 000 lidí.³⁵ 9. září 1976 zemřel Mao Zedong.

Gang čtyř Hua Guofenga nepřijal a radikální křídlo se snažilo pokračovat v „revoluci“ a postavit se do pozice ochránce principů Mao Zedonga. Moc Gangu čtyř byla zlomena 6. října 1976, kdy v noci nechal Hua Guofeng zatknout Jiang Qing, Wang Hongwena, Zhanga Chunqiaoa a Yao Wenyuana. Termín Gang čtyř pochází až z této doby.

Pozadí zatčení je nejasné, jisté ale je, že po smrti Mao Zedonga se projevila nespokojenost vrcholných kádrů s radikální politikou Kulturní revoluce a jejich nositeli. Pro akci samotnou je klíčová postava Ye Jianyinga, tehdejšího ministra obrany a Wang Dongxinga. Informace o Wang Dongxingovi jsou kusé. Jednalo se o významného člena KS Číny, který se do revoluce zapojil už v době Jiangxiského sovětu roku 1933 a od dlouhého pochodu zastával pozici osobní ochranky Mao Zedonga. V roce 1976 byl jedním z velitelů ČLOA s napojením na tajnou policii a velitelem jednotky 8341, která dělala ochranku prominentním kádrům a též měla na starost zatýkání kádrů. Proč Wang zradil Gang čtyř a přidal se na stranu Hua Guofenga, není zcela jasné. *„Ačkoli je Wangova kariéra z větší části neznámá, míra a povaha jeho moci naznačuje, že v samém srdci KS Číny se nacházejí konspirační substrukury, na které jsou napojeni vojáci a tajná policie.“*³⁶ Proces s Gangem čtyř se odehrál až roku 1980.

Hned den poté, 7. října, byl Hua Guofeng jmenován předsedou Ústředního výboru a předsedou výboru pro vojenské záležitosti, čímž se *de facto* stal nástupcem Maa.

Už na jaře 1976 odjel sesazený Deng Xiaoping z Pekingu do Kantonu, kde setrval pod ochranou generála Xu Shiyoua, který měl v daném regionu klíčovou vojenskou moc. Xu Shiyou původně sloužil pod militaristou Wu Peifuem, později se přidal ke KSČ. Podle všeho cítil značnou antipatii k Hua Guofengovi a Gangu čtyř. Na jaře 1977 začal tlačit na to, aby byl Deng rehabilitován, což se v červnu opravdu stalo.

Po pádu Gangu čtyř zastával Hua Guofeng bezprecedentně nejvyšší funkce ve straně, byl tajemníkem KS Číny, předsedou ÚV a předseda Výboru pro vojenské záležitosti, avšak scházela mu neformální moc, respektive *guanxi*. To bylo částečně způsobeno tím, že se

³⁴ Nejznámější kritizovaný výrok zněl: „Nehleďmě na to, zda je kočka černá nebo bílá. Pokud chytá myši, je to dobrá kočka.“

³⁵ Bakešová, Ivana. *Čína ve XX. století, díl 2*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. s. 107

³⁶ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 651

k moci dostal až za Kulturní revoluce, avšak význam konexí z tohoto období po pádu Gangu čtyř značně oslabil.

Roku 1978 zahájil „Nový velký skok kupředu“. V podstatě se jednalo o desetiletý plán, který spočíval v zajištění politické stability, zvýšené míře investic, především do těžkého průmyslu a importu zahraničních technologií a výrobních zařízení, ale neobsahoval žádné strukturální reformy ani rozvolnění centrálního plánování. Mezi léty 1976 a 1978 sice došlo k prudkému ekonomickému růstu, ale došlo zároveň k největšímu schodku v obchodní bilanci a k nedostatku stavebních materiálů. Došlo k přehnanému investování a následným inflačním tlakům, tedy k přehřívání ekonomiky.

Roku 1979 bylo pro očividný neúspěch od této desetiletky opuštěno a tento neúspěch vedl k dalšímu oslabení Huaových pozic. Huaovy pozice dále oslabil skutečnost, že se zastával Kulturní revoluce. Spolu s nešťastným výrokem, který byl dále označován jako „dvě cokoli“ („*two whatevers*“), totiž, že Čína musí „*pevně lpět na všech politikách stanovených předsedou Maem a neochvějně následovat všechny příkazy vydané předsedou Maem.*“³⁷ Tento výrok byl v přímém rozporu s objektivním hodnocením výsledků politik iniciovaných předsedou Maem v pozdějších letech jeho vlády.

Od roku 1977 je patrný zákulisní boj o vrcholné pozice ve straně mezi Dengem a Huaem. Kromě neformálních vazeb měl Deng převahu v kvalifikaci, reputaci a senioritě. Kromě toho je pravděpodobné, že podobně jako většina perzekuovaných předkulturněrevolučních kádrů byl nespokojený s Huaovým postojem vůči Kulturní revoluci. Hua by nejspíš Denga nikdy nerehabilitoval, ale tlaky v ÚV KS Číny na rehabilitaci Denga byly příliš silné, nehledě na společenské tlaky, kdy nespokojení občané projevovali zájem na jeho rehabilitaci.

V březnu 1977 byl Deng rehabilitován výměnou za to, že sepsal sebekritiku a uznal nezpochybnitelnost Hua Guofengových pozic. Výměnou za to získal zpět veškeré pozice, které zastával roku 1976. Deng však slib nedodržel a okamžitě po svém nástupu posiloval své postavení. Rozhodující zlom přišel v srpnu 1978, kdy Deng otevřeně kritizoval Huaovu teorii „dvou cokoli“, proti čemuž předložil svůj požadavek „hodnotit skutečnost na základě faktů“ (*shi shi qiu shi*).³⁸

Od roku 1978 byly zahájeny debaty o komplexnějších reformách. Třetí plénum 11. stranického ÚV koncem roku 1978 prosadilo Dengovy návrhy a fakticky znamenalo

³⁷ Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 56

³⁸ Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 56

ustanovení Deng Xiaopinga za vrcholného vůdce ČLR, což odrážela i skutečnost, že Deng byl jmenován předsedou Komise pro vojenské záležitosti.

Dengova moc narůstala, až postupně začal sesazovat z klíčových pozic členy Hua Guofengovy frakce. Roku 1980 se Dengovi povedlo poškodit Huaovy formální pozice tím, že prosadil politiku omezení souběžného zastávání více úřadů. Takto sice sám přišel o pozici vicepremiéra, avšak Hua přišel o pozici premiéra, kam byl okamžitě dosazen Zhao Ziyang, do roku 1989 spolu s Hu Yaobangem klíčový člen proreformní Dengovy frakce.

Roku 1981 a 1982 přišel Hua o pozice tajemníka strany, respektive člena politbyra. Západní materiály podotýkají, že Deng tímto nastolil velmi pozitivní precedens v boji o moc ve straně a zvýšenou míru civilizovanosti čínské politiky dokládají na skutečnosti, že se Deng nesnažil Hua fyzicky zlikvidovat, případně nechat uvěznit, ale ponechal mu formální pozici jako člena ÚV, přestože Hua od roku 1982 pozbyl reálnou moc.

Ačkoli v 80. letech skutečně lze pozorovat odklon od fyzického odstraňování protivníků, teze o zvýšené míře civilizovanosti čínské politiky je zpochybnitelná například na základě procesů s Gangem čtyř, odstraněním Hu Yaobanga roku 1987 po studentských demonstracích a uvězněním Zhao Ziyanga roku 1989. *Pokud bylo pozdní období maoismu poskvrněno násilím, pak lze totéž říci o 80. letech.*³⁹

Aby Deng upevnil svou pozici, nechal vypracovat hodnocení Maovy vlády. Strana kritizovala Maovy excesy v 60. a 70. letech, avšak tvrdila, že celkově byly politika a činy předsedy Maa ze 70% správné a ze 30% chybné. „*Kdyby předseda Mao zemřel roku 1956, nebylo by pochyb, že to byl skvělý vůdce čínského lidu ... kdyby zemřel roku 1966, jeho úspěchy by byly poněkud poskvrněny. Přesto by však stále byly velmi dobré. Vzhledem k tomu, že zemřel roku 1976, tak se nedá nic dělat.*“⁴⁰ Závěr hodnocení Maovy vlády byl však takový, že držení se Mao Zedongových myšlenek a socialismu jsou pro rozvoj Číny klíčové a nadále musí zůstat nezpochybnitelné.

4.3. Politický vývoj v 80. letech

Od počátku 80. let pozorujeme nástup proreformní frakce k moci. Zde je kromě Deng Xiaopinga nutné zmínit tři další politiky: Chen Yuna, Zhao Ziyanga a Hu Yaobanga.

³⁹ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 326

⁴⁰ Chen Yun. In *Ming Pao*, 15. 1. 1979. cit. v. Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 30

Hu Yaobang byl rodák z Hunanu, bojoval po Maově boku už od neúspěšného povstání roku 1927. V Yan'anu se postupně stal vedoucím Komunistické ligy mladých. Odtamtud byl roku 1966 vyhozen rudými gardami, rehabilitován byl roku 1975, kdy nastoupil do Čínské akademie věd, kde po Kulturní revoluci zaujal svou přímočarostí a racionálností.⁴¹

*„Akademie věd je Akademie věd. Není to Akademie výroby. Je to místo, kde se studuje, ne místo, kde se pěstuje zelí. Není políčko brambor, je to místo, kde se dělají vědy, přírodní vědy.“*⁴²

Za čistek byl spolu s Dengem vyhoštěn, později byl rehabilitován, roku 1978 se stal členem politbyra, roku 1980 členem Stálého výboru politbyra a byl zvolen generálním tajemníkem strany. Roku 1981 se stal předsedou ÚV. Po studentských protestech roku 1987 byl zbaven svých pozic.⁴³

Zhao Ziyang byl rodák z Henanu, roku 1932 se přidal do komunistické ligy mladých, ve 40. letech pomáhal v odboji, po válce působil v Kantonu. Roku 1961 se dostal na pozici provinčního tajemníka strany. O pozici přišel za Kulturní revoluce, i když až roku 1967. Byl poslán do vyhnanství do Vnitřního Mongolska. Prominentních pozic nabyl, když se stal stranickým tajemníkem v Sichuanu, Dengově rodné provincii roku 1975.⁴⁴ O své pozice přišel po svém vystoupení před studenty při demonstracích na náměstí Tian'anmen, ve kterém se jim omluvil za vzniklou situaci a zbytek života strávil v domácím vězení.⁴⁵

Sichuan byl po Kulturní revoluci zaostalý a zničený, dopady Kulturní revoluce tam byly obzvlášť ničivé. Po smrti Mao Zedonga povolil Zhao Ziyang neregulované trhy se soukromou produkcí a 15% polí mohlo být obděláváno pro soukromé účely. Podobně podporoval domácí výrobu. Vedoucí továren se stali finančně nezávislími a byla jim v plánování a jednání zajištěna značná svoboda. Pracovní síla dostávala za nadprodukcí bonusy, a tak mezi lety 1976 a 1979 narostlo Sichuanské zemědělství o 24% a průmysl o 80%.⁴⁶ Úspěchy Zhao Ziyanga v Sichuanu (a Wan Liho, který zastával srovnatelné funkce v provincii Anhui) odráží obecně známý slogan *„Když chceš jíst, zavolej Ziyanga, když chceš*

⁴¹ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 676

⁴² Bianco, Lucien; Chevrier, Yves. *La Chine: Dictionnaire bibliographique du mouvement ouvrier international*. Paris, 1985. str. 246 in. Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 677

⁴³ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 726

⁴⁴ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 677

⁴⁵ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 741 – 746

⁴⁶ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 678

*jíst rýži, zavolej Wan Liho.*⁴⁷ Po návštěvě Sichuanu roku 1977 ho Deng ustanovil střídavým členem politbyra, nakonec se stal roku 1980 premiérem.

V 80. letech bylo na vrcholných pozicích celkem 35 lidí, které můžeme rozdělit podle následujícího klíče: jednalo se o takové, kteří byli ve straně dost dlouho na to, aby jejich autorita stála na rozsáhlém *guanxi* a hlubokých zkušenostech, mezi takové patřil např. Chen Yun a ostatní gerontokraté. Dále zde byl zkušený vůdce s konexemi a respektem napříč stranou, v tomto případě Deng Xiaoping. Další skupina sestávala z expertů, kteří dokázali efektivně spravovat svůj resort, přičemž klíčový důraz byl kladen na expertízu v energetice, vojenství, ekonomii a propagandě. Poslední skupina neměla žádnou specifickou expertízu, ale její členové měli rozsáhlé znalosti a politické schopnosti, v 80. letech se jednalo především o Zhao Ziyanga a Hu Yaobanga.

Vést Čínu 80. let byl mimořádně komplexní úkol, na který nemohl stačit jednotlivec. Míra moci a prestiže proto spočívala také v míře napojení na podpůrné orgány, především na Ústřední plánovací komisi a na Ministerstvo financí.

Pozice ministerstev byla svým vlivem srovnatelná s pozicemi jednotlivých provincií, proto implementace nových politik iniciovaných ministerstvem musela být projednána s provinciemi, jichž se reforma nejvíc dotýkala. Klíčové funkce na úrovni provincií byly tajemník strany, který měl na starost ideologii, kampaně a nábor nových kádrů, guvernér, který se staral primárně o ekonomiku a velitel armády, který kromě armády spravoval i průmyslové objekty. Kdo měl reálnou klíčovou moc, se lišilo provincie od provincie, respektive osobnost od osobnosti, přičemž relevantní byly zpravidla kontakty v Pekingu.

Analýza politiky 80. let by nebyla úplná bez analýzy Chen Yunovy pozice. Důvody, proč měl Deng návrh a Chen Yun byl loajální číslo dvě, nejsou jednoznačné, každopádně „*v čínské politice jsou pouze dvě supermoci, Deng Xiaoping a Chen Yun. Když promluví, každý cítí, že musí poslechnout.*“⁴⁸ Pozice těchto dvou straníků byly především na počátku 80. let značně vzájemně propojené.

Chen Yuna můžeme vnímat jako druhého nejvýznamnějšího politika ČLR 80. let, přičemž je pravděpodobné, že náplň reform do roku 1984, především tedy reformy v zemědělství, byly hlavně jeho iniciativa. Zemědělská reforma se nápadně podobala reformám z 50. let a ještě více reformám z krátkého období rekonstrukce po Velkém skoku.

⁴⁷ „*Yao chifan, Zhao Ziyang. Yao chimi, zhao Wan Li.*“ In. Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 337

⁴⁸ Ed. Unger, Jonathan. *The nature of Chinese politics : from Mao to Jiang*. An East Gate Book, 2002. s. 58

Chen Yun se přidal k revoluci ještě před yan'anským obdobím. Za éry Mao Zedonga zastával klíčové pozice v Ústředním plánovacím výboru, je tedy zřejmé, že měl bohaté ekonomické zkušenosti. V politikách, které prosazoval, byl konzistentní už od založení ČLR, vždy kladl důraz na zemědělskou reformu a celkovou reformu venkova a přibližně stejně rychlý, rovnoměrný rozvoj napříč odvětvími. V období 80. let ho lze považovat za umírněného reformátora, který kladl důraz na reálně nastavené plány a na politickou stabilitu a sociální soudržnost. Někteří autoři ho po roce 1982 považovali za brzdu reformem. „*Chen Yun se domnívá, že skutečně rychlý rozvoj může nastat pouze pokud se ekonomika vyvíjí proporcionálně.*“⁴⁹

Chen očividně Dengovu autoritu respektoval a nezpochybňoval, ať už z ideologických, psychologických či jiných důvodů. Podpořil ho při reformě měst a průmyslu nastartované roku 1984 i při neúspěšné cenové reformě roku 1988 a následně i v roce 1989 po nešťastných událostech na Tian'anmenu i při opětovném zahájení reformem v roce 1992. V mnoha případech je ale zřejmé, že Chen Yunův souhlas nebyl souhlasem z přesvědčení.

Reformy politického prostředí spočívaly i v obměně kádrů ve prospěch mladších a vzdělanějších. Tyto reformy se však setkaly pouze s částečným úspěchem, mimo jiné proto, že starší kádry odstoupily výměnou za možnost jmenovat své vlastní nástupce, na které často měly i nadále zásadní vliv. Realita byla však taková, že významné funkce přidělovala skupina osmi nejvýše postavených gerontokratů, mezi nimiž figurovali Deng Xiaoping a Chen Yun.

Gerontokraté v klíčové míře stáli za odchodem Zhao Ziyanga a Hu Yaobanga. Oba, především Hu Yaobang, byli podle nich příliš reformní. Pobuřovalo je obzvláště chování a výroky Hu Yaobanga, kterého považovali za arogantního, jeho rozhodování za nedůsledné a svévolné v tom smyslu, že překračoval své pravomoci. Vzhledem k tomu, že na základě korupce nechal uvěznit některé z dětí gerontokratů⁵⁰ se antipatie některých z nich vůči němu ještě prohloubila. Jeho vměšování se do reformem mělo za výsledek, že si na něj Deng Xiaopingovi stěžoval i proreformní Zhao Ziyang.

⁴⁹ Su, Wenming (ed). *Economic readjustment and reform*. Beijing: Beijing Review, 1982. s. 37

⁵⁰ Unger, Jonathan (ed). *The nature of Chinese politics : from Mao to Jiang*. An East Gate Book, 2002. s. 91

5 Ekonomické reformy od roku 1978

5.1. Charakteristika a chronologie reforem

Čínské reformy byly reformami z vrchu, nejednalo se o spontánní přerod společnosti, případně spontánní reorganizaci ekonomiky, ale o procesy, které byly iniciovány vedením KS Číny. Čínské reformy jsou specifické tím, že se jednalo o změnu ekonomického systému bez doprovodné změny politického systému jako v postsovětských republikách a východní Evropě.

Reformy byly gradualistického rázu. Zatímco reformy v postsovětských a východoevropských zemích měly zpravidla charakter nárazových reforem směrem k tržní ekonomice, v ČLR nepřevládly takové tendence a ve zkoumaném období můžeme stále hovořit o socialistické ekonomice s tržními prvky. *„Klíčový prvek [čínského reformního] modelu byl kumulativní a experimentální přístup k reformám, kdy reformní proces byl veden obecnými principy spíše než detailním schématem.“⁵¹*

Průběh reforem, ať už od roku 1976 nebo 1978 naznačuje, že neexistoval žádný konzistentní plán reforem, kterého by se rozhodující funkcionáři drželi. Pozorujeme střety maoistického modelu tak, jak fungoval v 1. pětiletce, s reformami implementujícími prvky tržní ekonomiky. Ve straně nenastal konsenzus ohledně klíčových témat, jako byly rychlost reforem, míra dekolktivizace a zavedení soukromého vlastnictví a cenová reforma, respektive rozvolnění centrálně stanovených cen. Reformní proces zrychloval nebo zpomaloval podle toho, která stranická frakce měla v daném období navrch.

Vzhledem ke značnému tempu a jisté míře překrývání se reforem se tato práce vyhýbá chronologickému popisu reformního průběhu jako celku, například po jednotlivých obdobích. Místo toho analyzuje průběh reforem v klíčových ekonomických sektorech a institucích. Přesto je významné zmínit, že se jednotlivé sektory ekonomiky vzájemně ovlivňují a reformy mají přesah. Například podnikové reformy ovlivnily hlavně průmysl, avšak měly dopad i na zemědělství; reformy v zemědělství předznamenávaly podnikové reformy a měly dopad na jejich obsah a průběh; zvýšení zemědělské produkce mělo dopad na náladu ve společnosti a na situaci ve straně; racionalizace průmyslu vedla k větší produkci hnojiv, pesticidů a tedy k rozvoji zemědělství; vyšší zemědělské výstupy technických plodin

⁵¹ Prasad, Eswar S. – Rajan, Raghuram G.. Modernizing China's Growth Paradigm. In *The American Economic Review*, Vol. 96, No. 2. American Economic Association, 2006. s. 331

umožnily větší rozsah průmyslové produkce; průmysl, rozvolnění plánování a cenová reforma ovlivnily celou ekonomiku.

Pro větší přehlednost je však užitečné seřadit chronologicky klíčové reformy. Viz. Tabulka 1.

1978 – 1981	Zahájení reformem – experimenty v Sichuanu a Anhui; ideologický a teoretický posun ve vedení KSČ; otevření prvních ZEZ; restrukturalizace průmyslu; reforma venkovských podniků; úprava cenové struktury; na venkově implementace volného trhu se zemědělskými přebytky
1982 – 1983	Zavedení systému odpovědnosti domácností;
1984 – 1986	Ekonomika konsolidována; vznik ucelené koncepce reformem; klíčové podnikové a průmyslové reformy; zemědělské kontrakty; uvolňování plánování, cenového systému; patrný posun k tržnímu socialismu
1987 – 1989	Cenová reforma – vede k inflaci, následné zastavení reformem do roku 1992

Tabulka 1. Reformy chronologicky

Ačkoli se o modernizaci a reformách hovořilo od konce 70. let, až do roku 1984 neexistovala ucelená koncepce reformem. Reformy byly do té doby implementovány *de facto* za pochodu. O tom svědčí například skutečnost, že zatímco ve straně probíhala ještě roku 1981 debata o kontraktování půdy rodinám, většina produkčních týmů ho tou dobou již přijala. První ZEZ byly otevřené ani ne měsíc po usnesení, že ZEZ smí vzniknout. Do roku 1984 tedy reformní proces můžeme vnímat jako období série experimentů a navazujících období konsolidace a čekání na výsledky, na které se po roce 1984 navázalo.⁵²

⁵² Chan, Thomas M. H. – Sung, Yun-Wing. China's Economic Reforms: The Debates in China. In *The Australian Journal of Chinese Affairs*. Contemporary Chinese Center, Australian National University, 1987. s. 29 – 31

5.2. Reformy na teoretické rovině a ideologie reformem

„Teorie a praxe, abychom použili dva známé marxistické termíny, společně utvářejí osud čínských podniků, stavu průmyslu a směřování ekonomiky. To ve spojení s čínským důrazem na jednotu teorie a praxe činí pochopení ekonomické teorie Číny významným.“⁵³

Vzhledem k tomu, že reformy byly kapitalistického rázu, musela se KS Číny na ideologické rovině vypořádat s touto skutečností. Ideologové k tomu použili Marxovu tezi o tom, že Čína nejprve musí projít první fází socialismu, který má prvky kapitalismu. Tímto strana byla schopná ideologicky ospravedlnit odklon od maoismu. Svůj mandát si strana na dlouhou dobu zajistila tezí, že *„počáteční stadium socialismu bude trvat přinejmenším sto let – počínaje padesátými léty ... až do doby, kdy v podstatě uskutečníme socialistickou modernizaci.“⁵⁴* Zároveň byla zdůrazňována specifická podmínka čínských podmínek a nutnost odklonu od požadavků marxismu na výchozí podmínky pro vznik socialismu, konkrétně se jednalo o opuštění teze, že pro přechod ke komunismu je nejprve potřeba období kapitalismu, které v „polokoloniální a polofeudální“ Číně 1. poloviny 20. let nenastalo.

Odklon od ideologie éry Mao Zedonga byl prudký, v podstatě k němu došlo okamžitě po skončení Kulturní revoluce. Teprve poté, co proběhl ideologický diskurs, ve kterém došlo k redefinici zaběhlých postojů k dělbě práce, přerozdělení bohatství, struktuře vlastnictví, významu plánování, významu trhu, konkurenci a dalších konceptů, mohlo dojít a došlo k debatě o reformách a jejich konkrétním obsahu.

Ačkoli tento diskurs vedl k ideologické implementaci některých prvků, které se podobaly prvkům tržní ekonomiky, především o do značné míry volný trh⁵⁵, považovat za cíl reformem transformaci z plánované ekonomiky na tržní by bylo přehnané zjednodušení.⁵⁶ Od 80. let se proto o čínském ekonomickém systému hovoří jako o tržním socialismu. *„Socialismus s čínskou specifikou je výsledkem spojení základních principů marxismu*

⁵³ Hsu, Robert C.. Changing Conceptions of the Socialist Enterprise in China, 1979-1988. In *Modern China, Vol. 15, No. 4.* Sage Publications, 1989. s. 500

⁵⁴ XIII. Sjezd komunistické strany Číny 25. října – 2. listopadu 1987. Svoboda, 1989. s. 14

⁵⁵ Teze volného trhu, jak byla přijata po roce 1978, byla definovaná Chen Yunem už roku 1956. Jednalo se o kombinaci plánovaného hospodářství, především pro strategické komodity s volným trhem, hlavně pro spotřební zboží.

⁵⁶ Hsu, Robert C.. Conceptions of the Market in Past-Mao China: An Interpretive Essay. In *Modern China, Vol. 11, No. 4.* Sage Publications, 1985. s. 440 - 450

*s modernizací Číny. ... Marxismus je věda, která se neustále rozvíjí během práce. Potřeba nového velkého rozvinutí marxismu tvoří v současné epoše významnou tendenci.*⁵⁷

Už koncem 70. let došlo k odklonu od teze, že trh, ať jde o trh venkovský nebo o ekonomický koncept, je „ocásek kapitalismu“ (*ziben zhuyi weiba*). Roku 1982 bylo v ústavě zakotveno, že stát „zajišťuje rovnoměrný a koordinovaný růst národní ekonomiky celkovým vyvážením ekonomického plánování a doplňkové regulační role trhu.“⁵⁸

Plán reforem byl shrnut do Čtyřech modernizací – modernizace zemědělství, průmyslu, vědy a technologie a obrany. Koncept Čtyř modernizací pochází z pracovní zprávy Zhou Enlaie z roku 1964, ale jejich význam a konkrétní plán reforem upřesnil až roku 1978 Hua Guofeng.⁵⁹ Přístup k reformám poněkud konkrétněji odráželo 10 bodů formulovaných Zhao Ziyangem na počátku 80. let. Totiž:

1. Zrychlit vývoj zemědělství spoléháním se na správné politiky a na vědu.
2. Upřednostňovat průmysl spotřebního zboží a dále přizpůsobit těžký průmysl orientaci na služby.
3. Zvýšit poměr zužitkování energie a podporovat výstavbu energetického průmyslu a dopravy
4. Postupně vykonat technickou přeměnu klíčových jednotek a maximálně využít existující podniky
5. Po skupinách provést celkovou konsolidaci a nutnou restrukturalizaci podniků. ...
7. Vytrvat v politice otevřených dveří a zvýšit svou schopnost soběstačně jednat. ...
9. Zvýšit vědeckou a kulturní úroveň všeho pracujícího lidu a organizace značných sil, které by zajistily klíčové vědecké projekty.
10. Opustit koncept „vše lidu“ a zhotovit celistvé uspořádání výroby, výstavby a živobytí lidu.“⁶⁰

Byl zdůrazňován „návrat k dobré tradici KS Číny posuzovat realitu na základě faktů“⁶¹ a odklon od tendencí k prudkému skokovému růstu a „levičáctví“, které byly výrazné v Maově éře.

⁵⁷ Zhao, Ziyang. Kupředu na cestě výstavby socialismu s čínskou specifikou. Zpráva ústředního výboru Komunistické strany Číny XIII. sjezdu Komunistické strany Číny. 1987. In *XIII. Sjezd komunistické strany Číny 25. října – 2. listopadu 1987*. Svoboda, 1989. s. 64

⁵⁸ Hsu, Robert C.. *Conceptions of the Market in Past-Mao China: An Interpretive Essay*. In *Modern China, Vol. 11, No. 4*. Sage Publications, 1985. s. 437

⁵⁹ Kallgren, Joyce K.. China 1978: The New Long March. In *Asian Survey, Vol. 19, No. 1*. University of California Press, 1979. s. 12

⁶⁰ Zhao, Ziyang. Zpráva o práci vlády Národního všelidového shromáždění. 1981. In Su, Wenming (ed). *Economic readjustment and reform*. Beijing: Beijing Review, 1982. s. 9 - 10

⁶¹ Su, Wenming (ed). *Economic readjustment and reform*. Beijing: Beijing Review, 1982. s. 11

Po pádu Gangu čtyř došlo k diskuzi na téma významu trhu a významu tržního cenového mechanismu jakožto vyjádření hodnoty. Tyto debaty byly součástí obsáhlejších debat, které přesahovaly téma ekonomiky a vedly k částečnému uvolnění ekonomických teorií a vědeckých výzkumů jako takových. Strana nadále neměla přizpůsobovat ekonomickou teorii své ideologii, ale svůj program ekonomické teorii.

Opakovaně zdůrazňovaná byla nutnost strukturálních reforem v průmyslu směrem k lehkému průmyslu, respektive zvýšené produkci spotřebního zboží, které by zvedlo úroveň spotřeby, a tedy reálnou životní úroveň a adoptování tržních mechanismů pro následné přerozdělení.

V průmyslu dále mělo dojít k reformám ve struktuře podniků, především k nárůstu pravomocí managementu a odklonu od vertikálně integrovaných podniků. V politice udělování více pravomocí managementu však byla patrná jistá váhavost i přes úspěchy experimentu v Sichuanu. Tento experiment se díky převaze liberálních ekonomů na konci 70. let rozrostl do ostatních provincií a do roku 1980 uvolnění dosáhlo na 6600 podniků.⁶²

Vzhledem k deficitům státního rozpočtu a obchodní bilance od roku 1980 začalo v ekonomických debatách nabývat na vlivu konzervativnější křídlo, a tak na počátku 80. let plošná institucionální reforma podniků nebyla aplikována, protože „vzhledem k nerovnoměrnostem nebyla situace zralá.“ „Nerovnoměrnosti“ spočívaly v tom, že nebyly vykonány ostatní potřebné reformy, které by napravily některé iracionální regulace a daně. „Nadšení jednotek, které by se na experimentu podílely, by nevyhnutelně bylo rušeno vnějšími podmínkami.“⁶³ Liberální křídlo v čele s Hu Yaobangem získalo navrch až roku 1983, kdy započaly další debaty, které předznamenaly prohloubení reforem.

Klíčové téma bylo omezení direktivní plánované ekonomiky. Stát měl působit na trh a teprve skrze trh měly být ovlivněny podniky. Autonomie v produkci byla vyhlášena roku 1984, výroba se nadále měla řídit trhem a nikoli plánovanými kvótami.⁶⁴

Byla akcentována instituce kontraktů v kontrastu k přímým direktivám. Podniky měly být samostatnější, management a zaměstnanci měli být odpovědní za výsledky podniku, respektive podnik měl získat právo na samostatné hospodaření, aniž by došlo k převedení vlastnických práv, privatizace byla nadále označována za nevhodnou. Přesto mělo být do jisté míry umožněno soukromé podnikání.

⁶² Chan, Thomas M. H. – Sung, Yun-Wing. China's Economic Reforms: The Debates in China. In *The Australian Journal of Chinese Affairs*. Contemporary Chinese Center, Australian National University, 1987. s. 33 - 37

⁶³ Su, Wenming (ed). *Economic readjustment and reform*. Beijing: Beijing Review, 1982. s. 87 – 107

⁶⁴ Hsu. Robert C.. Conceptions of the Market in Past-Mao China: An Interpretive Essay. In *Modern China, Vol. 11, No. 4*. Sage Publications, 1985. s. 437

Ačkoli strana nadále vystupovala proti polarizaci společnosti a „neúměrnému“ bohatství jednotlivců, už od počátku reformního období se ozývaly hlasy volající po rozrušení egalitářského přístupu k distribuci bohatství. „*Ekonomika musí zajistit, že princip „vyšší plat za více práce a menší plat za méně práce“ je naplněn mezi lidmi, kteří dělají podobnou práci, i mezi těmi, kteří se nacházejí v jiných výrobních a ekonomických kanálech.*“⁶⁵

Mezi podniky měla být prohloubena horizontální integrace, čímž měla být zajištěna vyšší kvalita výrobků a efektivita produkce, respektive podniky se měly integrovat tak, aby dosáhly výnosů z rozsahu.

Mělo dojít k posílení významu finančních institucí a bank, monetární politiku měla mít pod kontrolou Ústřední banka. Mělo dojít k reformě daňového systému a institucionálních vztahů mezi ústředím a lokálními orgány.⁶⁶

V druhé polovině 80. let byla zahájena debata o uplatnění více forem rozdělování bohatství na základě práce. Mezi tyto formy náležely i úroky pro držitele obligací, dividendy pro držitele akcií, příjem z rizika podnikání pro vedení podniku a přidaná hodnota z nájmu pracovních sil. O implementaci těchto institucí probíhala diskuze ve straně.

V tomto období byl průběh reform hodnocen jako pozitivní, ale jako nedostatečný byl shledán proces, který by měl být ještě prohlouben. Důraz byl kladen na vyšší kvalitu produktů, rozvíjení tržního hospodářství v dalším zvyšování efektivitu výroby a prohlubování strukturálních reform. Oproti konci 70. let a počátku 80. let začala být více akcentována otázka kvality a dostupnosti školství, můžeme pozorovat zvýšený důraz na rozvoj vědy a techniky a rozvoj infrastruktury.

Navzdory heslu, že „někteří zbohatnou dřív“, byl v obou obdobích kladen velký důraz na zabránění stratifikace společnosti. Geografickou nerovnoměrnost rozvoje, tedy pomalejší růst „chudého“ západu a rychlejší rozvoj pobřežních oblastí a nerovnoměrnost rozvoje venkova a měst byla očekávaná, avšak došlo k zanedbání možnosti (a později skutečnosti), že docházelo k prohlubování nerovnoměrnosti i v rámci měst, případně venkova ze stejné provincie, tedy že docházelo i k prohlubování nerovností bez ohledu na geografický faktor.

⁶⁵ Du, Runsheng. *Many People, Little Land: China's Rural Economic Reform*. Foreign languages press, 1989. s. 35

⁶⁶ Zhao, Ziyang. Kupředu na cestě výstavby socialismu s čínskou specifikou. Zpráva ústředního výboru Komunistické strany Číny XIII. sjezdu Komunistické strany Číny. 1987. In *XIII. Sjezd komunistické strany Číny 25. října – 2. listopadu 1987*. Svoboda, 1989. s. 18 – 40

5.3. Reformy zemědělství

Reformy zemědělství spočívaly především v postupné dekolektivizaci. Strana opakovaně zdůrazňovala, že se nejedná o změnu struktury vlastnictví ze socialistického na soukromé, což je *de facto* pravdivé tvrzení. Docházelo však k postupnému přesunu práv na užívání vstupů, především půdy z komun na jednotlivé domácnosti. Tato reforma měla zajistit větší osobní zainteresovanost jednotlivců na výsledku práce a v tomto ohledu jednoznačně uspěla. „V Baodingu jsem se doslechl, že jednomu starému rolníkovi, který kultivoval jedno *mu* (0,067 hektaru) sladkých brambor, scházelo šest sazenic. Aby zaplnil své políčko, šel hledat sazenice několik desítek *li* (0,5 km) od domova. Toto by v minulosti bylo vzácné.“⁶⁷

Do roku 1985 byly reformy zemědělství podstatně úspěšnější než reformy ve všech jiných oblastech. Od roku 1976 můžeme sledovat Wan Liho a Zhao Ziyangovy úspěšné reformní pokusy v Anhui, respektive v Sichuanu. Jejich reformy spočívaly primárně ve snižování daní, větší autonomii podniků a družstev a zavádění prvků volného trhu s přebytky nad kvóty.

V zemědělství větší míra autonomie spočívala především v rušení nerealistických direktiv, jako například nařízení o třech sklizních ročně, což v mnoha oblastech nebylo z klimatických důvodů i nedostatkem pracovní síly možné.⁶⁸ Reformy konce 70. let nespočívaly v dekolektivizaci a převádění vlastnických práv, ačkoli k tomu v některých případech docházelo, přestože tomu nepředcházela popud z ústředí.

Teprve od roku 1980 lze pozorovat systematickou dekolektivizaci, zavedení různých forem zaměstnanosti a zavádění systému odpovědnosti domácností (*household responsibility system*). Ten byl zaveden koncem roku 1981, podle jiných zdrojů roku 1982 či 1983,⁶⁹ a předcházela mu proces rozrušování výrobních družstev.

Systém odpovědnosti domácností umožnil domácnostem hospodařit na kontraktovaných polích, což vedlo k okamžitému zvýšení výnosů. Z produkce musela domácnost platit daň, musela povinně odprodat určité kvótou stanovené množství produkce státu a musela platit poplatky družstvům. Nadbytek patřil rodině, která s ním mohla volně

⁶⁷ Du, Runsheng. *Many People, Little Land: China's Rural Economic Reform*. Foreign languages press, 1989. s. 2

⁶⁸ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 337

⁶⁹ Rozdíl nevyplývá z rozdílnosti zdrojů a pramenů, které autoři použili. Do roku 1981 se tento systém spontánně šířil, koncem roku 1981 ho Du Runsheng vyhlásil a roku 1983 byl reálně a univerzálně implementován. Rozdíl tedy vyplývá z toho, zde ten který autor zohledňuje spíše legální, nebo praktický aspekt.

nakládat – spotřebovat ho, prodat ho za tržní cenu na trhu nebo státu za vyšší než standardní výkupní cenu. Systém odpovědnosti domácností *de facto* znamenal rozpad systému komun, jejich moc nad půdou se přesunula na výrazně menší výrobní družstva, jejichž možnosti tlaku nad domácnostmi byla omezenější.

Správa zdravotnictví, veřejné bezpečnosti a vzdělání byla delegována na nově vzniklou vesnickou a okresní administrativu.

Od 70. let byla komunální a družstevní výroba neefektivní. Vzhledem k tomu, že centrálně stanovené ceny byly dlouhodobě fixované a v tomto období už byly nereálně nízké, neměly komuny a výrobní družstva zájem zvyšovat úroveň výstupů. V reakci na tuto skutečnost došlo do roku 1982 k pozměnění cen produktů. Kromě změny v ocenění zemědělských produktů, která byla zásadní, došlo i ke změně cen některých průmyslových produktů.

Roku 1979 se o 22,1% zvýšily průměrné výkupní ceny.⁷⁰ Výkupní ceny výstupů nad stanovené produkční kvóty byly vyšší než výkupní ceny výstupů do splnění kvót. Nicméně toto řešení nemohlo být trvalé, protože v netržním prostředí nebylo možné efektivně nastavit ceny, jelikož ústředí scházely informace k jejich přesnému stanovení.

TABLE 1: Fiscal Expenditure on Food Price Subsidies, Mainly Grain, Edible Oil, and Cotton (unit: Rmb 100 millions)

Year	Grain, Cotton, and Edible Oil Price Subsidies (Sales-procurement price gap) ^a	Total Price Subsidies	Adjusted Fiscal Revenue	Total Price Subsidies as a % of Adjusted Fiscal Revenue
1978	11.14	49.40	1121.10	4.41
1979	54.85	99.54	1067.99	9.32
1980	102.80	166.31	1042.19	15.96
1981	142.22	252.22	1016.38	24.82
1982	156.19	234.33	1040.11	22.53
1983	182.13	254.27	1169.58	21.73
1984	201.67	250.82	1424.52	17.61
1985	198.66	223.21	1776.55	12.56
1986	169.37	192.46	2122.01	9.07
1987	195.43	223.67	2203.03	10.15
1988	204.03	N.A.	2367.01	N.A.
1989	259.47	N.A.	2644.90	N.A.

Tabulka 2.⁷¹ Fiskální výdaje na zemědělství

Produkční kvóty vykupované státem byly zmrazeny, takže s rostoucími výnosy se zvyšovalo množství zemědělských produktů, které zemědělci mohli prodávat na venkovských trzích za tržní ceny. To vedlo ke zvýšení cen některých zemědělských produktů,

⁷⁰ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 332

⁷¹ Kung, James Kaising. Food and Agriculture in Post-Reform China: The Marketed Surplus Problem Revisited In *Modern China*, Vol. 18, No. 2. Sage Publications, 1992. s. 143

mezi lety 1979 a 1980 v některých případech až o 40%.⁷² Zemědělci se samozřejmě specializovali na rentabilní výstupy, což v praxi vedlo k diverzifikaci produkce, respektive k rozrušení maoistické teze o klíčovém významu produkce obilovin. Došlo k nárůstu produkce průmyslových rostlin, zeleniny a ovoce.

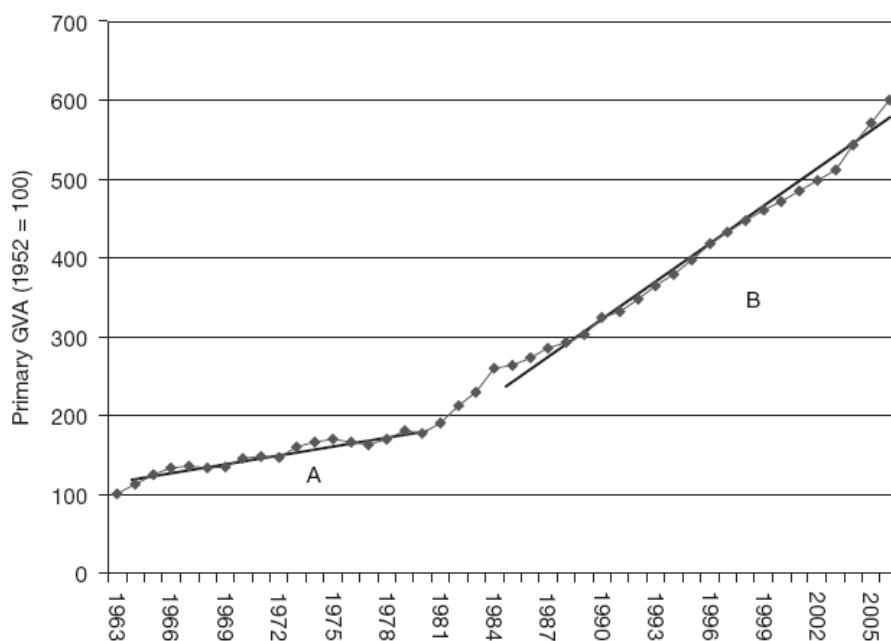

Figure 10.3 The growth of agricultural value-added, 1963–2006 (Sources: SSB (1999: 4); ZGTJNJ (2007: 59).)

Note: The solid lines A and B indicate approximate trends during the periods 1963–81 and 1984–2006 respectively. They are provided for illustrative purposes only. Agricultural GVA is at comparable prices and calculated by aggregation of subsectors.

Graf 1.⁷³ Růst zemědělství mezi léty 1963 a 2005. Tabulka zachycuje rozdíl mezi průměrným meziročním růstem zemědělství mezi léty 1963-1978 a 1984-2005.

Nárůst cen zemědělských produktů by postihl především pracovníky v průmyslu a obyvatele měst, přičemž prudký nárůst cen potravin by mohl vést k sociálním nepokojům. Tomu se stát vyhnul tím, že zvýšil výkupní ceny od zemědělců, ale zachoval stávající maloobchodní ceny potravin. Tato politika, kdy stát začal výrazně dotovat zemědělské produkty, však vyvolala fiskální tlaky, což spolu s nárůstem zemědělské produkce znamenalo, že reformy v zemědělství byly velice nákladné pro státní rozpočet. K roku 1981 činily výdaje na tuto politiku 25% státního rozpočtu.⁷⁴

⁷² Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 102

⁷³ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 340

⁷⁴ Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 103

Vzhledem ke stálému nárůstu produkce obilovin a mimořádné úrodě roku 1984 se v roce 1985 strana snažila vzniklou situaci řešit dalšími reformami. Ty spočívaly ve zrušení systému dvojího ocenění výkupu, respektive o nižší výkupní ceny do splnění kvóty a vyšší výkupní ceny po naplnění kvóty. Systém byl nahrazen jednotnou výkupní cenou, která činila vážený průměr 30% původní ceny do naplnění kvóty a 70% původní ceny po naplnění kvóty. Po splnění kvóty byl výkup výstupu státem kontraktovaný. Podepsání kontraktu bylo dobrovolné, ačkoli existují důkazy o nuceném kontraktování. Ovšem i když se rolníci rozhodli, že kontrakt nepřijmou, stát nadále poskytoval možnost odkoupení přebytků za stanovenou cenu, přestože výrazně nižší, než byla tržní cena. Tato reforma ulevila státnímu rozpočtu a zemědělci nadále měli jistotu určitého, byť nízkého příjmu ještě před výsledkem sklizně.

Kontraktovaná cena obilovin byla výrazně nižší, než ceny ostatních zemědělských produktů. To ve spojení s tím, že produkční kvóty byly vysoké, vedlo k poklesu produkce obilovin o 6% roku 1985, ačkoli kromě přechodu zemědělců na jiné plodiny na tomto propadu mělo svůj podíl počasí.⁷⁵

Vzhledem k jejich významu pokles produkce obilovin alarmoval konzervativnější stranické špičky, mimo jiné Chen Yuna, kteří se obávali, že nová situace povede k sociální nestabilitě. Vzniklou situaci řešila strana pobídkami, často nefinančního rázu.⁷⁶ Ty měly zajistit, aby pěstování obilovin bylo pro zemědělce nadále ekonomicky racionální. Pobídky vedly pouze k částečnému úspěchu, pouze zpomalily pokles produkce obilovin. Produkce obilovin od roku 1985 stoupala, ale úrovně roku 1984 dosáhla až roku 1989 a to jen díky rozšíření půdy, na které se obiloviny pěstovaly, o 2 miliony *mu*.⁷⁷

Zemědělská reforma jako celek měla nevídaný dopad na růst zemědělství. Meziroční nárůst zemědělského výstupu mezi lety 1978 a 1984 byl v průměru 10,5% oproti přibližně 3% v 60. a 70. letech, produkce obilovin za stejné období narostla o přibližně jednu třetinu z 305 na 407 milionů tun.⁷⁸ Takové tempo růstu zemědělství však nebylo udržitelné. Ačkoli od roku 1985 lze pozorovat pokles meziročního růstu zemědělství, o vyšší efektivitě vypovídá, že byl a nadále je výrazně vyšší, než od konce 50. let – viz. tabulka. Vyšší míra efektivity spočívá kromě reformy také v zavádění nových technologií, především nových hnojiv,

⁷⁵ Perkins, Heald Dwight. Reforming China's Economic System. In *Journal of Economic Literature*, Vol. 26, No. 2. American Economic Association, 1988. s. 611

⁷⁶ Jednalo se především o daňové úlevy a přidělování pesticidů, hnojiv nebo paliv zdarma.

⁷⁷ Kung, James Kaixing. Food and Agriculture in Post-Reform China: The Marketed Surplus Problem Revisited. In *Modern China*, Vol. 18, No. 2. Sage Publications, 1992. s. 139

⁷⁸ Kung, James Kaixing. Food and Agriculture in Post-Reform China: The Marketed Surplus Problem Revisited. In *Modern China*, Vol. 18, No. 2. Sage Publications, 1992. s. 142

pesticidů, herbicidů a nových odrůd zemědělských plodin. Nadměrné užívání chemických hnojiv však dlouhodobě vedlo ke skrytým ekologickým nákladům.

THE COMPOSITION OF AGRICULTURAL OUTPUT GROWTH
(based on 1980 constant prices)

	1971–78	1980–82	1982–86
A. Growth Rates (in percentage per year)			
Gross value of agricultural output	4.3	7.5	13.0
Crops	2.7	5.6	4.2
Grain	2.9	3.9	2.5
Nongrain	2.1	13.2	9.4
Animal husbandry	2.6	10.1	10.1
Subsidiary output	17.9	13.7	40.0
Village industry	23.5	14.8	43.1
B. Share in Total Output Growth (in percentage)			
Gross value of agricultural output	100.0	100.0	100.0
Crops	45.8	49.2	17.8
Grain	39.6	27.1	7.9
Nongrain	6.3	22.1	9.8
Animal husbandry	9.1	19.7	11.5
Subsidiary	34.5	25.5	66.3
Village industry	27.2	19.5	58.7
Forestry and fisheries	10.6	5.6	4.4

Sources: Data for this table were derived from figures in State Statistical Bureau 1986b, pp. 32, 37; State Statistical Bureau 1984, pp. 133, 141, 448; and State Statistical Bureau 1987, pp. 24, 28.

The value of grain output in 1980 was derived by multiplying grain output in tons in each year by the average purchase price for all grains in 1980 of 360.6 yuan per ton. The value of nongrain crop output was derived by subtracting the value of grain output from the reported figure for total crop output.

Tabulka 3.⁷⁹ Skladba zemědělského výstupu v 80. letech

Převedení půdy do užívání domácnostem nevedlo k očekávaným investicím do zemědělství, jelikož zemědělci měli obavy z další vlny kolektivizace. Do roku 1984 byly tyto obavy logické vzhledem k tomu, že půda byla kontraktovaná pouze na 3 roky. Tuto nejistotu se strana roku 1984 pokusila rozptýlit příslibem, že soudobá dělba půdy zůstane na dalších

⁷⁹ Perkins, Heald Dwight. Reforming China's Economic System. In *Journal of Economic Literature*, Vol. 26, No. 2. American Economic Association, 1988. s. 612

patnáct let zachována,⁸⁰ nicméně tato pobídka nevedla k výraznějšímu nárůstu investic. To bylo do značné míry způsobeno nevhodnými zásahy lokálních administrativních orgánů.

Rozpad komun a jejich nahrazení lokálními správními jednotkami *xiang* a *cun*⁸¹ byl vyhlášen roku 1984. Od té doby zemědělství neprošlo významnějšími reformami, a to ať už ve zkoumaném období, nebo v 90. letech.

Rozpad komun měl negativní dopady na zajištění služeb, jako bylo školství a zdravotnictví, a na údržbu a výstavbu zavlažovacích systémů a komunikací. Vedení tyto povinnosti sice delegovalo lokálním úřadům, ty však v praxi nedisponovaly dostatečnými prostředky, které se snažily získat zaváděním různých poplatků od rolníků.

Mezi další negativní dopady patřilo znehodnocení podstatné části již vzniklých investic do mechanizace zemědělství. Jelikož zemědělská zařízení původně vlastnily komuny a družstva, vyvstal po jejich rozpadu problém s vlastnickými právy. Reálně tedy buď nebyly užívány, nebo užívány byly, ale nebyly důsledně udržovány. Zavedení systému odpovědnosti domácností tedy provázely poměrně výrazné frikce, které doprovázely značné transakční náklady, především ve vyspělejších oblastech, kde se reformy často setkávaly s odporem.⁸² Naopak v odlehlých venkovských částech se nezdá dá hovořit o spontánním procesu, nikoli o reformách z ústředí.

5.4. Reformy průmyslu

5.4.1. Reformy venkovských podniků⁸³

„Bez podnikatelů by existence či realizovatelnost čínské socialistické ekonomiky v konkurenceschopném světě byla pochybná.“⁸⁴

Čínské vedení si bylo vědomé dlouhodobé zaostalosti čínského průmyslu na venkově a vzniklou situaci se snažilo řešit reformou podniků, které pod tyto územní jednotky spadaly. Kromě státních podniků byly veškeré podniky, které spravovala administrativa vesnic (*cun*) a okresů (*xiang*), původně brigádní, případně komunální. Ty ovšem patřily v době Kulturní

⁸⁰ Du, Runsheng. *Many People, Little Land: China's Rural Economic Reform*. Foreign languages press, 1989. s. 82

⁸¹ „Okresy“ a „vesnice“

⁸² Nejvýrazněji v provincii Heilongjiang, kde existovaly rozsáhlé zavlažovací projekty, které domácnosti neměly jak udržovat.

⁸³ Někdy též „podniky obcí a městysů.“

⁸⁴ Mészáros, Klára; Wang, N.T.. *Micro and macro-level entrepreneurship: the experience of China's internal and external economic policies*. Hungarian scientific council for world economy, 1990. s. 16

revoluce k nejméně výkonným. Komunální a brigádní podniky byly rozrušeny a převedeny pod vesnické a okresní administrativní orgány.

Reforma bývalých komunálních a brigádních podniků zabývajících se zemědělstvím spočívala v dekolektivizaci půdy. Zemědělské podniky byly mezi léty 1978 a 1982 rozpouštěny a jejich majetek byl převáděn jednotlivým domácnostem a výrobním družstvům, tudíž klesl počet zaměstnaných v zemědělských podnicích, a to až o 50%. Produktivita práce zemědělských podniků se během 5 let více než zdvojnásobila.

Po uvolnění kontrol zaznamenaly bývalé komunální a brigádní průmyslové podniky příliv nových pracovních sil, i jejich produktivita práce zaznamenala v období 1978 – 1983 prudký nárůst o 57%.⁸⁵ Takový nárůst byl možný díky strukturálním reformám napříč průmyslem. Klíčový byl odklon od stavebnictví a strojírenství směrem k lehkému průmyslu. Restrukturalizace vedla nejen k okamžitému nárůstu, ale i k dlouhodobému vytrvalému růstu průmyslových podniků na venkově, který meziročně běžně přesahoval úctyhodných 20%.

Rozvoj venkovských průmyslových podniků byl umožněn také pobídkami typu daňových úlev, tříleté daňové prázdny se týkaly především zaostalejších oblastí, bývalých center komunistické revoluce a oblastí s vysokým podílem etnických menšin. Kromě oblastí se specifickými podmínkami se týkaly také malých podniků operujících ve strategických odvětvích, jako je těžba a zpracování železné rudy či uhlí.

Daňové prázdny měly být poskytnuty také podnikům, které by „ve své počáteční fázi mohly mít problémy s placením daní.“ Tato politika byla obvykle interpretována jako poskytnutí pobídek všem podnikům, což na počátku 80. let umocnilo prudký nárůst počtu nových podniků. Toto však také vyvolalo tlaky na městské průmyslové podniky. Kvůli daňovým prázdinám pro venkovské podniky a uvolnění trhů jim vyvstala konkurence, která reálně vzato nebyla srovnatelně efektivní, ale díky nižším nákladům byla městským podnikům schopná konkurovat.⁸⁶ Roku 1982 došlo na základě schodků ve státním rozpočtu a tlaku velkých podniků k omezení daňových prázdin.

V důsledku venkovských reforem na počátku 80. let nastala zároveň restriktice v průmyslu a uzavření až 85 000 původně brigádních podniků. Systém odpovědnosti domácností z roku 1981 a s ním spojená dekolektivizace se často týkaly i aktiv venkovských podniků, které bez nich nadále nebyly schopny fungovat.

⁸⁵ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 405

⁸⁶ Wong, Christine P. W.. *Interpreting Rural Industrial Growth in the Post-Mao Period*. In *Modern China*, Vol. 14, No. 1. Sage Publications, 1988. s. 5 – 10

Ke klíčovému rozvoji venkovského průmyslu a průmyslu ČLR obecně došlo po roce 1984. Kromě nové sady reforem, které podporovaly růst průmyslových podniků, bylo umožněno poskytování úvěrů. Na základě těchto reforem během dvou let narostl počet pracovníků ve venkovském průmyslu o téměř 40 milionů na celkových 70 milionů, Obvykle se jednalo o podniky v kolektivním vlastnictví a hodnota výstupu se do roku 1986 oproti roku 1983 ztrojnásobila.⁸⁷

Tento trend trval i ve druhé polovině 80. let a hluboce přesahoval zkoumané období. O úspěchu bývalých komunálních a brigádních průmyslových podniků svědčí i to, že počet jejich zaměstnanců měl dlouhodobě vzestupnou tendenci. To vzhledem k neklesající produktivitě práce svědčí o dramatickém nárůstu životní úrovně na čínském venkově. Míra nárůst bohatství venkova (ač stále nedostatečná) v tak krátkém období je historicky bezprecedentní. „*Největší úspěch reformy venkova ... byl vznik mnoha podniků vedených vesnicemi a okresy ... Tento výsledek nebyl něco, co bych já nebo ostatní soudruzi předvídali, přišel z ničeho nic.*“⁸⁸

5.4.2. Podniková a průmyslová reforma

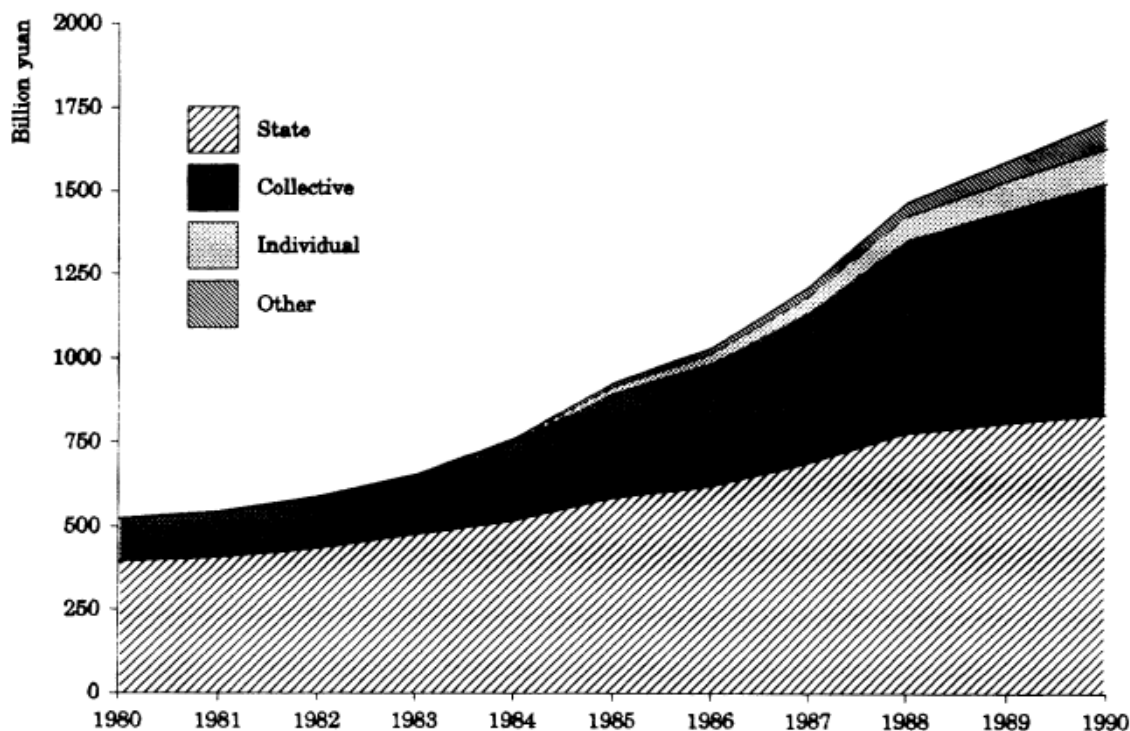
V raném období reforem si můžeme povšimnout především tendence pozvolného odklonu od těžkého průmyslu směrem k lehkému průmyslu, produkujícím spotřební zboží. Mezi léty 1978 – 1982, reálněji 1979 – 1982 byly nastartovány první strukturální reformy. Jednalo se o přenesení důrazu z neefektivních odvětví těžkého průmyslu, především strojírenství a hutního průmyslu na lehký průmysl a zemědělství a efektivnější odvětví v rámci těžkého průmyslu. Šlo také o změnu struktury produkce v rámci jednotlivých sektorů, především o zvýšení diverzity výstupů.

⁸⁷ Wong, Christine P. W.. Interpreting Rural Industrial Growth in the Post-Mao Period. In Modern China, Vol. 14, No. 1. Sage Publications, 1988. s. 3 – 4

⁸⁸ Deng, Xiaoping. *We Shall Speed Up Reform*. 1987. In Deng, Xiaoping. *Selected Works of Deng Xiaoping, vol. III*. Foreign Languages Press, 1994. In Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 405

Strukturální reformy byly výrazně usnadněny skutečností, že stát disponoval

Figure 1: Gross Value of Industrial Output in 1980 Constant Prices By Type of Ownership

Graf 2.⁸⁹ Hodnota průmyslového výstupu v 80. letech podle typu vlastnictví

veškerým průmyslem a také veškerými investicemi. Stačilo pozměnit míru investice do jednotlivých podniků, respektive odvětví, aby došlo k potřebným strukturálním reformám. Avšak lobby podniků těžkého průmyslu bylo dost silné na to, aby si své postavení a míru investic z dob maoismu z velké části uchránilo. Výrazný byl pokles výdajů na zbrojní průmysl, mnoho podniků zbrojního průmyslu bylo přeměněno, aby sloužilo soudobým potřebám. Nezřídka docházelo i k jejich zavírání. To bylo možné mimo jiné díky oslabení vojenského lobby po roce 1979 po vítězné, ale ve skutečnosti nepřilíš úspěšné, válce s Vietnamem.

O radikálních reformách podniků se v tehdejší tisku a publikacích psalo už od roku 1978, avšak do roku 1984 probíhaly reformy podniků především jako experiment a reformovaných podniků nebylo mnoho. Reformy byly nastartované v Sichuanu a později Anhui a předznamenaly pozdější reformy. Reformy v Sichuanu pod záštitou Zhao Ziyanga

⁸⁹ Field, Robert Michael. China's Industrial Performance since 1978. In *The China Quarterly*, No. 131, Special Issue: The Chinese Economy in the 1990s. Cambridge University Press, s. 589

pro podniky znamenaly především větší fiskální svobodu – kromě pozměnění systému státní podpory mohl podnik disponovat částí zisku. Ten mohl reinvestovat, případně investovat do sociálně prospěšných projektů, jako je výstavba škol, nemocnic nebo nové bytové zástavby pro své zaměstnance, případně pro danou oblast, čímž do jisté míry suplovaly funkce komun. Podniky dále měly po splnění plánu větší svobodu výroby a možnost svobodného, respektive svobodnějšího obchodování s výstupy. Došlo k částečnému uvolnění zaměstnanecké politiky.⁹⁰

Výrazně větší pravomoci a autonomii podniky získaly až při uvedení reformního balíčku z roku 1984. Klíčová reforma v tomto balíčku zavedla instituci kontraktů mezi státem a podniky o rozdělení zisků a umožnila tak podnikům disponovat vlastními prostředky, které se odvíjely od výsledků podnikání. Tato reforma se později stala základem pro zavedení daně ze zisku, která systém kontraktů brzy po jeho zavedení nahrazovala. Vzhledem k tomu, že v této době bylo ocenění výrobních prostředků v důsledku cenové distorze nadále podhodnoceno, byly zisky podniků podstatně vyšší, než by odpovídalo ziskům při tržních cenách vstupů.

Daně z podnikových zisků byly pro stranu klíčové, jelikož tvořily hlavní položku státního rozpočtu. K roku 1983 činily 90% příjmů. Ačkoli v průběhu 80. let tato položka státních příjmů relativně poklesla na 70%, byly příjmy z daní průmyslových podniků pro stranu nadále rozhodující.⁹¹ Reformy vedly k poklesu příjmů do státního rozpočtu až o jednu třetinu,⁹² s čímž se strana snažila opakovaně a nepřiliš úspěšně vypořádat opakovaným přizpůsobováním systému, což do podnikové reformy vnášelo nestabilitu.

Reformy roku 1984 měly také výrazně zvýšit pravomoci managementu a omezit vliv straníků a kádrů v podnicích. Podnik tedy měli spravovat experti. Po vzoru systému odpovědnosti domácností byl zaveden systém odpovědnosti managementu (*management responsibility system*), který byl do vedení podniků jmenován na 3 – 5 let.

Přístupu na trh faktorů však zůstával nadále velmi omezený, získávání nových pracovníků a zbavení se neefektivních zaměstnanců zůstávalo náročné. Zaměstnanci zvyklí na nivelizaci v odměňování navíc požadovali nejen stejné platy a bonusy napříč podnikem, ale požadovali i stejné platy, jako měli zaměstnanci jiných podniků. Mnoho fondů určených

⁹⁰ Su, Wenming (ed). *Economic readjustment and reform*. Beijing: Beijing Review, 1982. s. 95

⁹¹ Wong, Christiane P. W.. *Fiscal Reform and Local Industrialization: The Problematic Sequencing of Reform in Post-Mao China* In *Modern China*, Vol. 18, No. 2, Sage Publications, 1992. s. 197

⁹² Naughton, Barry. Implications of the State Monopoly over Industry and Its Relaxation. In *Modern China*, Vol. 18, No. 1. Sage Publications, 1992. s. 36

na investice, případně na konstrukci sociálně prospěšných projektů tak nakonec bylo proplaceno jako bonusy zaměstnancům, mimo jiné díky nedostatkům v účetních zákonech.⁹³

Skutečnost, že v dřívějších dobách byly průmyslové podniky plně pod kontrolou státu, však výrazně zpomalovala tempo této reformy managementu. Brzdili ji především lokální a provinční zastupitelé, kteří se nad podniky nehodlali vzdát kontroly. Především v případě velkých podniků se do nich různé úřady transformovaly či včleňovaly, aby nad nimi neztratily moc. Management byl tedy často rozčarován, že moc nad podnikem, která mu byla reformami připsána, nemohl realizovat. Přesto však lze pozorovat výrazný posun směrem k autonomii managementu a tento posun byl do značné míry schopen suplovat privatizaci a vést ke větší efektivitě podniků.⁹⁴

Roku 1984 bylo umožněno soukromé podnikání, ačkoli v mnoha oblastech, především ve Wenzhou, docházelo ke vzniku soukromých podniků už od roku 1978. V 80. letech byl nadále dominantní státní sektor, podíl soukromého sektoru na celkovém výstupu nedosahoval k roku 1989 ani 10%, ačkoli se předpokládá, že mnoho venkovských a okresních podniků bylo reálně soukromými podniky. Jejich vedení se bálo změny postoje strany vůči soukromému podnikání, takže zachovalo formální náležitosti společného podniku.⁹⁵

Vzhledem k neexistenci zákonu o bankrotech měly v 80. letech podniky, respektive management a pracovníci, všechny výhody ze zisků, ale nebyli odpovědní za ztráty. Zde se projevuje propojenost reformního procesu: bez zákonu o bankrotech nelze zajistit finanční disciplínu podniků, avšak vzhledem k neracionálně stanoveným cenám může být bankrot výsledkem systémového selhání, nikoli neefektivity podniku.

Přesto byl roku 1986 uveden v platnost zákon o bankrotech. Ten je v materiálech z konce 80. let zdůrazňován jako významný krok, avšak vzhledem k tomu, že nebyl důsledně aplikován, což do značné míry bylo způsobeno silnou opozicí stranických špiček,⁹⁶ byl jeho reálný dopad marginální a neřešil fiskální tlaky způsobované neefektivními podniky. Podobně nevýrazný byl dopad zákona o ochraně patentů.

Reformy podniků byly úzce propojeny se zaváděním bankovního systému. Podniky už neměly být financované formou státní podpory, ale bankovními úvěry, což mělo zmírnit

⁹³ Rosen, George. *Contrasting styles of industrial reform: China and India in the 1980's*. The University of Chicago Press, 1992. s. 81 – 84

⁹⁴ Li, Wei. The Impact of Economic Reform on the Performance of Chinese State Enterprises, 1980 -. 1989. In *The Journal of Political Economy*, Vol. 105, No. 5. The University of Chicago Press, 1997. s. 1103

⁹⁵ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 412

⁹⁶ Chan, Thomas M. H.; Sung, Yun-Wing. China's Economic Reforms: The Debates in China. In *The Australian Journal of Chinese Affairs*. Contemporary Chinese Center, Australian National University, 1987. s. 47

problém s financováním neefektivních podniků a s tím spojenými fiskálními tlaky. Vzhledem k neexistenci a následné nedůsledné aplikaci zákona o bankrotech byla však finanční disciplína podniků i přes nízkou úrokovou míru velmi nízká.

Další problém s bankovními úvěry 2. poloviny 80. let spočíval v tom, že lokální administrativa vyvolávala tlaky na to, aby banky přepsaly smlouvy v případě, že podniky nebudou schopny úvěry splácet. Podnikům, které měly problémy se splácením úvěrů, navíc byly udělovány daňové úlevy. Vzhledem k tomu, že banky byly státní organizace, které jistil stát, poskytování špatných úvěrů (*bad loans*) na ně nemělo reálný dopad. Nebyly tak nuceny chovat se ekonomicky racionálně a poskytovat úvěry odpovědně.

Přesto lze zavádění bankovního systému vnímat jako pozitivní, jelikož podnikům ve finanční tísně by stát beztak poskytl pomoc a zavádění bankovního systému značilo odklon od centrálního plánování a vyšší míru racionální alokace prostředků. Zatímco roku 1978 byla relativní míra investic realizovaných z nestátních zdrojů 16,7%, roku 1986 už 61,5%.⁹⁷

V 80. letech lze pozorovat velmi pozitivní trend narůstání produktivity práce a nárůstu kvality průmyslových výstupů. V tomto ohledu lze v 80. letech oproti předchozím obdobím sledovat výrazný posun. Podniky začaly klást větší důraz na zisk než na hodnotu hrubého produktu podniku, jak je běžné v sovětském typu socialismu. Tomu nasvědčuje i to, že „v dotaznících rozeslaných 359 podnikům bylo „zvýšení výkonnosti a odměn [zaměstnancům]“ uvedeno jako hlavní cíl a „naplnění výrobních kvót“ na jedenáctém místě.“⁹⁸ To také reflektovalo skutečnost, že rozvolnění obchodu se spotřebním zbožím vedlo ke konkurenčnímu boji mezi různými průmyslovými podniky. *Například Chongqingská továrna na hodiny a hodinky čelila roku 1981 nasycenému trhu hodin částečně kvůli tomu, že trh na jihozápadě Číny se otevřel konkurenci ... ze Šanghaje a Tianjinu. Chongqingská továrna ... byla nucena snížit ceny ... a dodat nové produkty, které by více odpovídaly spotřebitelským preferencím.*⁹⁹

⁹⁷ Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 116

⁹⁸ Perkins, Heald Dwight. Reforming China's Economic System. In *Journal of Economic Literature*, Vol. 26, No. 2. American Economic Association, 1988. s. 616

⁹⁹ Perkins, Heald Dwight. Reforming China's Economic System. In *Journal of Economic Literature*, Vol. 26, No. 2. American Economic Association, 1988. s. 619-20

Graf 3.¹⁰⁰ Nárůst HDP na hlavu mezi léty 1978 a 2007 v *renminbi*. Nárůst značí vyšší produktivitu práce.

Ačkoli absolutní produktivita práce v ČLR zůstávala z pohledu vyspělých zemích velmi nízká, spolu s celkovou produkcí však rostla závratným tempem, které významně přesahovalo většinu zemí světa. Stejně tak pozorujeme nárůst podílu průmyslu na celkovém výstupu, který v tomto období započal a vytvořil tak životaschopný základ pro úspěšnou industrializaci. Celkově tedy reformy podniků přes všechny jejich nedostatky můžeme hodnotit jako úspěšné.

5.5. Cenová reforma, reforma trhu, změny v centrálním plánování¹⁰¹

Reformy, které měly redefinovat vliv státu a ústředí na ekonomiku, znamenaly změnu v celém přístupu k plánování. Alokace výroby i výstupů byla do započetí reform mandatorní. V 80. letech dostala značného rozvolnění. Na produkci a distribuci se měl nadále vztahovat buď mandatorní plán, doporučený plán (*guidance planning*), nebo měl být plně tržní.

Doporučené plánování, které se postupně stávalo dominantním pro průmyslovou výrobu, spočívalo v systému pák a pobídek. Jednalo se o zavedení a snižování daní, poskytování úvěrů vybraným podnikům a subvencování vstupů do výroby, v zemědělství například o subvencování hnojiv. Ačkoli doporučené plánování bylo v čínském prostředí podobné „mandatornímu plánování, před kterými je ‘prosím’“¹⁰², přesto měla tato reforma

¹⁰⁰ Zhongguo chanye ditu bianweihui (ed). *Shudu zhongguo 30 nian*. Shehui kexue wenxian chubanshe, 2008. s. 22

¹⁰¹ Není-li uvedeno jinak, vychází podkapitola 5.5. z knihy Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009.

¹⁰² Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987. s. 109

výrazný dopad na zemědělství i průmysl. V zemědělství vedlo k poklesu produkce obilovin a v průmyslu k poklesu produkce exportního zboží ve prospěch výnosnějších komodit.

Množství produktů podléhajících mandatornímu plánování seznalo mezi lety 1978 a 1985, kdy naplno započala reforma průmyslu a městských oblastí, rapidní snížení na 60 průmyslových a 10 zemědělských komodit do roku 1984. Roku 1985 zavedením systému kontraktů došlo v zemědělství k úplnému přechodu na doporučené plánování. V průmyslu bylo nejprve umožněno obchodování s výstupy nad stanovené kvóty, později byl rozvolněn i obchod s průmyslovými vstupy.

Trh s výrobními faktory zůstával však nadále velmi omezený. Podniky v podstatě nemohly koupit půdu. Poptávka po půdě výrazně převyšovala její nabídku a převedení vlastnických práv půdy na podnik předcházela dlouhá vyjednávání s lokálními úřady. Kompenzace byla běžně nefinančního rázu, typické bylo výměnou za půdu přislíbit určitý počet pracovních míst v podniku. Na podobná omezení podniky narážely na trhu práce. V 80. letech bylo především pro státní podniky velmi obtížné přijímat a propouštět zaměstnance včetně sezónních zaměstnanců.¹⁰³

Obrázek 1.¹⁰⁴ První čínský supermarket – známka uvolňování trhů

¹⁰³ Perkins, Heald Dwight. Reforming China's Economic System. In *Journal of Economic Literature*, Vol. 26, No. 2. American Economic Association, 1988. s. 615

¹⁰⁴ Su, Wenming (ed). *Economic readjustment and reform*. Beijing: Beijing Review, 1982. sada ilustrací mezi s. 126 a 127

Reformy vedly k rozrušení „regionalizace“ průmyslu, jednotlivé podniky mohly ve zvýšené míře obchodovat s podniky v jiných provinciích. Tato skutečnost vedla ke zvýšené konkurenci na trhu, čemuž se bránily neefektivní podniky, které vyvolávaly tlaky na zachování původního modelu a zpomalovaly rozvoj meziprovinčního obchodu.

Uvolnění obchodu zvýraznilo problém cenové distorze, vyplývající z dlouhodobě centrálně stanovených cen: ceny většiny primárních produktů, jako jsou suroviny, energie nebo obiloviny byly oproti tržním cenám nereálně nízké a naopak ceny produktů, které prošly zpracováním, především oceli, byly oproti tržním cenám příliš vysoké. Navíc bez ohledu na rozdíly ve kvalitě a nákladech na dopravu se ceny strategických komodit nesměly měnit. Takové deformace vyvolávaly tlaky na cenovou reformu.

Ačkoli do roku 1982 došlo k úpravě cen, nedá se mluvit o skutečné cenové reformě. Ta reálně proběhla teprve ve 2. polovině 80. let a dokončena byla až v letech 90. Cenová reforma byla klíčová pro efektivitu plánování. Bez znalosti reálných tržních cen totiž plánovací výbor nemohl kvůli cenové distorzi přesně zhodnotit, který sektor je efektivní a který ne, protože míra výnosů byla dána nejen ekonomickými výsledky, ale z velké části stanovenými cenami vstupů a produktů. Právě kvůli tomu, že ceny výstupů značné části zemědělské produkce a hornictví byly podhodnocené, se tyto sektory jeví jako neefektivní. Naopak podniky zabývající se výrobou spotřebního zboží byly ziskové, protože ceny výstupů byly nastavené vysoko nad jejich tržní hodnotu. Ziskovost (*profit rate*) lehkého průmyslu k roku 1984 činil 56%, zatímco těžba uhlí pouze 3%.

Zavedení tržních cen by ale znamenalo adaptovat tržní ekonomiku jako takovou a s ní i její fluktuace a nejistotu účastníků na trhu. Okamžitým problémem by byla v první řadě nevyhnutelná inflace, která by s uvolněním cen přišla.

O cenovou reformu se zasloužili především ekonom Li Yining, poradce Hu Yaobanga a ekonom Hu Qili. Za předejru cenové reformy můžeme považovat období 1982 – 1984, kdy podniky, které překonaly plán, směly dle libosti prodávat přebytky s až 20% odchylkou od stanovených cen.

Tato reforma se ale ukázala nedostatečnou, od konce roku 1984 šla tedy dál – veškeré výstupy nad plán směly být směňovány za tržní cenu. Toto opatření sice motivovalo podniky k vyšším výstupům, avšak vzhledem k tomu, že státní výkupní cena byla nezřídka až třikrát nižší, než tržní, docházelo ve velké míře ke korupci a zpronevěře. Standardní průběh spočíval ve vykoupení zboží za státní cenu a následném prodeji za cenu tržní. Tato skutečnost vedla k prvním výrazným nerovnostem v příjmech od založení ČLR. Reforma však měla za výsledek existenci dvojích cen, který byl nutný pro další fáze cenové reformy.

Kromě zavedení dvojích cen byly mezi léty 1982 a 1984 zcela uvolněny ceny téměř 500 komodit, roku 1985 došlo k uvolnění cen zemědělských produktů a spotřebního zboží. Aby nedošlo k rapidnímu nárůstu cen, podléhaly tyto komodity subvencím stejným způsobem jako od zvýšení výkupních cen zemědělských produktů roku 1979, což zatěžovalo státní rozpočet a vyvolávalo inflační tlaky. Mezi léty 1981 a 1988 tyto výdaje činily přibližně 13% výdajů ze státního rozpočtu. Laxní přístup k vysokým státním výdajům a inflaci, která se pohybovala kolem 10% p.a., výrazně oslabily Hu Yaobangovy pozice ve straně a významně přispěly k jeho pádu roku 1987. Jeho pozice převzal umírněnější Zhao Ziyang.

Zhao Ziyang se zaměřil na uvolnění cen masa, vajec, cukru a zeleniny bez poskytnutí jakýchkoli subvencí a udělal nešťastné prohlášení o tom, že toto je pouze začátek mnohem hlubších reforem. Prudký nárůst cen těchto čtyř komodit ve spojení s tímto prohlášením vyvolal paniku spotřebitelů, kteří se snažili vytvořit rezervy před dalšími vlnou reforem, což vedlo k nárazovému nárůstu inflace. Inflace se nejvíce dotkla především zemědělských produktů a spotřebního zboží v roce 1988 a 1989. Inflace v únoru 1989 dosáhla téměř 28%.

Pádívá inflace koncem 80. let nebyla způsobena pouze uvolněním cenového systému. Aby strana zajistila dostatečné příjmy do státního rozpočtu, jehož schodky byly přetrvávajícím problémem, došlo k tištění nových peněz. Mezi léty 1978 a 1987 narůstalo množství peněz v oběhu meziročně o 14%, roku 1988 došlo k prudkému nárůstu o 47%.¹⁰⁵

Inflačním tlakům následovala nutná monetární a fiskální restrikce, což vedlo k okamžitému prudkému zpomalení růstu ekonomiky. Inflaci se za cenu dramatického snížení růstu ekonomiky podařilo roku 1990 dostat pod kontrolu. Navíc inflace vedla k bankrotu mnoha malých podniků vznikajícího soukromého sektoru a zvýšené míře nezaměstnanosti.

Právě v cenové reformě z let 1987 a 1988 ve spojení s rostoucí mírou nezaměstnanosti, korupce a nerovností ve společnosti můžeme vysledovat ekonomický impuls k sociální nespokojenosti, nárůstu vlivu demokratického hnutí a k demonstracím na náměstí Tian'anmen roku 1989. Události na Tian'anmenu vedly k dočasnému zastavení reforem a zároveň k pádu reformního Zhao Ziyanga.

¹⁰⁵ Rosen, George. *Contrasting styles of industrial reform: China and India in the 1980's*. The University of Chicago Press, 1992. s. 87

5.6. Zahraniční obchod

V 80. letech nehrál zahraniční obchod v čínské ekonomice zásadní roli. Dnešní pohled na Čínu jako na zemi, která se zahraničního obchodu aktivně účastní a profituje na něm, je reálný až od 90. let, či spíše až od počátku 21. století.

Je nutné zdůraznit, že ČLR nebyla zcela uzavřená země, a to ani v období Velkého skoku, ani při Kulturní revoluci. I v 60. letech po sino-sovětské roztržce ČLR nadále importovala sovětské, ale i západní zboží. K roku 1971 činily importy ze západní Evropy a z Japonska 50% veškerých čínských importů a od roku 1963 pozorujeme nárůst importů o 400%.¹⁰⁶ Od roku 1971 došlo k normalizaci čínsko-japonských vztahů a dalšímu prohloubení obchodu mezi Japonskem a Čínou. Od 50. let také stabilně narůstaly exporty, povědomí o maoistické ČLR jako ekonomicky uzavřené zemi, která má zájem setrvávat v autarkii, je tedy liché.

Roku 1971 USA zrušilo zákaz dovozu nestrategických komodit do ČLR, roku 1972 se vazby USA a ČLR nadále prohloubily. Z hlediska zahraničního obchodu však tato skutečnost nebyla zásadní, k roku 1978 importy z USA nepokryly ani desetinu celkových dovozů do ČLR.

Strategie Číny byla importovat vybavení továren a vlastní výrobou substituovat importy. V 70. letech došlo k nejvýznamnějším dovozům roku 1973, kdy umírněné křídlo ve straně získalo více prostoru pro realizaci svých politik. Nejdůležitější byly dovozy vybavení továren v chemickém a petrochemickém průmyslu¹⁰⁷ a válec na ocel do Wuhanské ocelárny.

Hlavní exportní artikl, kterým v 70. letech Čína vyvažovala svoji obchodní bilanci, byla ropa, jejíž význam pro Čínu vzrostl po roce 1973, kdy v důsledku světové ropné krize došlo k prudkému nárůstu jejích cen. Mezi léty 1970 a 1978 zvýšil vývoz ropy z 0,2 milionů tun na 11,3 milionů tun.¹⁰⁸ To přesto nestačilo k tomu, aby Čína měla vyrovnanou platební bilanci, tím spíš, že v důsledku recese po ropné krizi došlo k nárůstu cen na světových trzích, což vedlo k prohloubení schodku rozpočtu.

Za vlády Hua Guofenga došlo ke zvýšení objemu importů a exportů. Ještě před 11. plénem roku 1978 vznikla dohoda o zahájení spolupráce s Boeingem a s Coca Cola Company, která na počátku roku 1979 v Šanghaji otevřela továrnu.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 363

¹⁰⁷ Nejvýznamnější bylo vybavení továren na výrobu hnojiv, které byly dlouhodobě jedním z hlavních čínských importů. Dále se jednalo o továrny na výrobu benzenu.

¹⁰⁸ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 364

¹⁰⁹ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. s. 658

Reformy po roce 1978 znamenaly především změnu v postoji k přílivu zahraničního kapitálu a přímých zahraničních investic (dále FDI – *foreign direct investment*), méně pak samotné reformy v zahraničním obchodě. Importy nekapitálového zboží do Číny zůstávaly nadále velmi omezené, aby neohrozily čínské podniky. „Zvláštní korporace pod Ministerstvem zahraničního obchodu měly úplný monopol v importech a exportech v jejich sféře produktové specializace. Tyto korporace obecně neimportovaly předměty, které se vyráběly v Číně, i když čínský produkt stál víc a byl nižší kvality.“¹¹⁰

Roku 1979 došlo k otevření zvláštních ekonomických zón (dále ZEZ) v Shenzhenu, Shantou a Zhuhai a roku 1980 ve Xiamenu. Ty měly přilákat zahraniční kapitál a zvýšit kvalifikovanost pracovních sil a technologickou vybavenost ČLR. Jejich umístění bylo částečně dané blízkostí k ostatním ekonomickým centrům. Významná byla také skutečnost, že se jednalo o relativně neindustrializované oblasti vzdálené od klíčových průmyslových center, takže nemohlo dojít k případné „nákaze kapitalismem“. Deng Xiaoping roku 1992 hodnotí tento postup za chybný, „kdyby byla zahrnuta Šanghaj, ... celá země by dnes vypadala jinak.“¹¹¹

Potřebné reformy umožňující příliv zahraničního kapitálu proběhly roku 1979 a v roce 1980 otevřením ZEZ. ZEZ však zdaleka nedosahovaly předpokládaných výsledků, příliv FDI byl nevýrazný, navíc FDI většinou nebyly technologicky náročného rázu, většina produkce spočívala v pásové produkci. Zahraničním podnikům byl umožněn vstup na trh, v 80. letech však převážně jakožto podnikům se společným vlastnictvím. Existují početné doklady o vážných byrokratických omezeních a nedostatečné právní ochraně investorů, což příliv FDI dále snižovalo.

Stranické vedení si uvědomovalo význam přílivu zahraničních investic a zahraničního obchodu a přes deficity obchodní bilance v letech 1979 a 1980 a poté 1984 – 1986 nedošlo k zastavení reform, naopak roku 1984 bylo otevřeno dalších 14 ZEZ a v duchu otevírání nových ZEZ reformy pokračovaly. V 80. letech však zahraniční obchod a zahraniční podniky hrály v rozvoji ČLR pouze marginální úlohu. „Pokud [čínský růst produkce] byl ekonomický zázrak, byl to zázrak made in China.“¹¹²

Redukce importních tarifů a úprava směnného kurzu započala v 80. letech, ale na významu nabyla až v 90. letech a především na počátku 21. století, kdy se podhodnocená

¹¹⁰ Perkins, Heald Dwight. *Reforming China's Economic System*. In *Journal of Economic Literature*, Vol. 26, No. 2. American Economic Association, 1988. s. 619

¹¹¹ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 333

¹¹² Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 389

čínská měna (především vůči americkému dolaru) podporující export stala terčem mezinárodní kritiky (především ze strany USA).

5.7. Reforma trhu práce

Obrázek 2. ¹¹³ Mezi firemní benefity patřily i organizované dovolené pro zaměstnance

V předreformním období bylo v ČLR běžné celoživotní zaměstnání. Nebyla v něm za normálních okolností možná žádná mobilita, ať už horizontální či vertikální. Volba zaměstnání nebyla svobodná, po dokončení školy byl dělník jednoduše přidělen určité výrobní jednotce. Zároveň dělníci nemohli být propuštěni, a to bez ohledu na jejich pracovní výkony a odměny nijak nekorelovaly s efektivitou zaměstnanců, ale byly tabulkové.

Situace doznala změn teprve roku 1985. Tehdy došlo k reformám ve školství – školy se oproti dřívějšímu více orientovaly na specializaci. Došlo k částečnému rozvolnění trhu práce, pracovní síly byly mobilnější. Začaly vznikat soukromé a především družstevní podniky, které odsávaly značnou část nových pracovních sil. Přesun z venkova do měst však zůstával nadále fakticky nemožný.

Reforma se v tomto období dotkla hlavně nově příchozích na trh práce. Ačkoli absolventi byli nadále běžně přiřazováni ke státním podnikům, od roku 1985 byli

¹¹³ Su, Wenming (ed). *Economic readjustment and reform*. Beijing: Beijing Review, 1982. sada ilustrací mezi s. 94 a 95

kontraktování a opustilo se od přidělování doživotních míst. Zároveň byla implementována instituce propouštění neefektivních zaměstnanců a zaměstnanců, kteří porušovali podniková pravidla.

Významná byla platová reforma, respektive přetabulkování platů, ke kterému docházelo průběžně už od vlády Hua Guofenga. Bylo umožněno povyšování. Byla zavedena instituce odměn, které se odvíjely od celkové výkonnosti podniků. Od roku 1985 byly také zrušeny státem stanovené nivelizované platy, které fungovaly už od první pětiletky.

Všechny tyto reformy však narážely na zaběhlé egalitářské tendence, například odměny byly často aplikované nikoli na výkonné zaměstnance, ale plošně po celých podnicích a reforma platů v rámci státních podniků byla často neprůchodná a narážela na takovou neochotu zaměstnanců, že i když měl management zájem reformy implementovat, často to nebylo možné a bylo to zaměstnanci označované, do značné míry právem, za kapitalistické. Reforma platového systému tedy byla pozvolná.

5.8. Dopady čínských reforem na populaci

Obecně řečeno můžeme cíl ekonomického růstu vidět v navýšení blahobytu. V tržních ekonomikách to nemusí nutně znamenat, že si polepší veškeré složky populace, nicméně ve společnosti, která se označuje za socialistickou, by rozvoj měl vést k obohacení veškerých složek populace, přestože se socialismus s čínskou charakteristikou vzdal požadavku ekonomické rovnosti.

V 80. letech se zpomalil populační boom, přestože nárůst populace byl nadále značný. Ačkoli část ekonomického růstu byla tažena investicemi a nárůst spotřeby byl pomalejší, než nárůst HDP, přesto je patrné značné zvýšení bohatství a blahobytu čínské populace. Příjem kalorií na hlavu se zvedl z 1800 roku 1978 na 2500 roku 1984.¹¹⁴ Ačkoli tato statistika je pravděpodobně nadhodnocená, jako výrazný posun lze vnímat, že od roku 1978 nedošlo k hladomoru. Kromě toho tržby (a výnosy z daní) z prodeje cigaret a alkoholu ve stejném období výrazně vzrostly a oproti „*dělníkům modelových chudých zemí měl [průměrný čínský] dělník k dispozici čtyřikrát větší fixní kapitál.*“¹¹⁵

¹¹⁴ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 440

¹¹⁵ Liu Xiangdong (ed). *Duiwai kaifang qishi lu*. Jingji guanli chubanshe, 2008. s. 350

Table 13.3 Official estimates of rural poverty

	<i>Poverty line (yuan)</i>	<i>Poverty rate (per cent)</i>	<i>Number living in absolute poverty (millions)</i>
1978	100	30.7	250
1979	n/a	n/a	n/a
1980	130	26.8	220
1981	142	18.5	152
1982	164	17.5	145
1983	179	16.2	135
1984	200	15.1	128
1985	206	14.8	125
1986	213	15.5	131
1987	227	14.3	122
1988	236	11.1	96
1989	259	11.6	102
1990	300	9.4	85
1991	304	10.4	94
1992	317	8.8	80
1993	350	8.2	75
1994	400	7.7	70
1995	530	7.1	65
1996	580	6.3	58

Source: SSB (2004: 47).

Tabulka 4.¹¹⁶ Oficiální odhady venkovské chudoby

Do roku 1984 došlo k dramatickému zvýšení životní úrovně nejchudšího venkovského obyvatelstva, ČLR se během šesti let podařilo vymanit přes 120 milionů obyvatel venkova zpod hranice chudoby. To znamenalo snížení o téměř 50%. Po roce 1984 se tento trend téměř zastavil a vzhledem k inflaci ve 2. polovině 80. let, především po roce 1987 lze předpokládat, že počet obyvatel žijících pod hranicí chudoby opět vzrostl.

Obecně se chudobu podařilo vymýtit z oblastí, kde se zdařila venkovská industrializace. V méně industrializovaných oblastech zůstala chudoba nadále závažným problémem. Navíc extrémní chudoba se týkala především nevzdělané populace, která neměla příležitost získat zaměstnání v průmyslu. Po roce 1984 tedy došlo ke zvyšování životní úrovně těch, jejichž životní úroveň byla průměrná až nadprůměrná, zatímco situace obyvatel žijících v chudobě zůstávala ve 2. polovině 80. let víceméně neměnná. I přesto lze 80. léta v ČLR hodnotit tak, že plošně došlo k prudkému a markantnímu snížení chudoby a tento výsledek lze vnímat jako nesporný úspěch.

¹¹⁶ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 447

Výsledky na poli vzdělávání a zdravotnictví byly výrazně slabší. Zatímco roku 1975 nastoupilo na nižší střední školu 91% dětí a na vyšší střední školu 60%, roku 1982 to bylo pouze 66%, respektive 32%.¹¹⁷ Od roku 1982 se tento trend zlepšoval, v 80. letech však nedosáhl úrovně Kulturní revoluce. Míra negramotnosti a pologramotnosti klesala, avšak je pravděpodobné, že se jednalo o demografický vliv, nikoli o vliv reforem.

A young Peking couple delighted at having acquired one of the "eight big": television, refrigerator, stereo, camera, motorcycle, furniture set, washing machine, and electric fan

Obrázek 3.¹¹⁸ Mladý pár si koupil jedno z „osmi velkých“

V příjmech a v přístupnosti kvalitního vzdělání došlo k nastartování trendu stratifikace společnosti. Tento propad byl nejmarkantnější mezi venkovskou a městskou populací, zatímco městská populace relativně prosperovala a spotřeba rostla, růst spotřeby na venkově rostl výrazně pomaleji. V 80. letech však situace byla podstatně méně výrazná než v pozdějších obdobích. Průměrná délka života nezaznamenala dramatické výkyvy, v 80. letech došlo pouze k velmi mírnému nárůstu.

V 80. letech také vzrostla míra korupce. Vzhledem k dřívějším egalitářským trendům ve společnosti to byl poměrně nový fenomén, který se nepodařilo zastavit, naopak se situace postupně zhoršovala.

¹¹⁷ Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009. s. 442

¹¹⁸ Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990. sada ilustrací mezi s. 644 a 645

6 Závěr

Hodnocení čínských reforem, obzvláště v jejich počátečních fázích, jsou různorodá. Vznikl nespočet analýz, které docházejí často k rozporuplným závěrům a do značné míry odráží světonázor autorů studií.

Autor této práce se neodvažuje usuzovat, zda by byly v čínském případě efektivnější šokové reformy a prudké opuštění maoistického modelu směrem ke kapitalismu, stejně tak se neodvažuje hodnotit, zda byl v předreformním období vytvořen vhodný základ a teprve z něj mohly vyplývat mnohdy mimořádné výsledky reforem.

Realitou však zůstává, že se Čínská lidová republika po smrti Mao Zedonga vydala na cestu gradualistických z centra iniciovaných reforem. Reformy konce 70. let a první poloviny 80. let byly z velké části zaváděny za pochodu na základě krátkodobých ekonomických a politických potřeb. Přesto existoval dlouhodobý plán na ekonomickou obnovu a růst, jehož základ spočíval v implementaci volného trhu bez implementace politické plurality.

V popisovaném období došlo v první řadě ke strukturálním reformám v zemědělství a těžkém průmyslu ve prospěch lehkého průmyslu a diverzity zemědělských i průmyslových produktů.

Došlo k rozvolnění společenského vlastnictví a zavádění systému kontraktů a volného trhu, což stimulovalo zemědělství a po konsolidaci zemědělství byly podle do značné míry stejného vzorce zaváděny reformy v průmyslových podnicích.

Reforma průmyslových podniků na venkově byla mimořádně úspěšná a vedla k industrializaci venkova a přechodu značné části pracovních sil ze zemědělského do průmyslového sektoru. Úspěch zaznamenaly především nově vznikající podniky s kolektivním vlastnictvím a reformované komunální a brigádní podniky.

Úspěch reforem na venkově byl podmíněn uvolněním trhu s výstupy a později do jisté míry se vstupy, rozvolněním plánování a systému kvót, poskytováním daňových prázdin a poskytnutím větší svobody podnikům. Orientace na zisk místo orientace na produkci vedla ke zvýšení výkonnosti podniků a zvýšení kvality výstupů.

Podstatně problematičtější byla reforma velkých státních podniků, typicky blízko měst. Ačkoli bylo rozvolněno plánování a management měl větší volnost v rozhodování, vzhledem k cenové distorzi a frikcím nově zaváděného systému se starým byla průmyslová reforma státních podniků pomalejší. Frikce se projevovaly v oblasti očekávání zaměstnanců a

instituci doživotního zaměstnání i ve střetu s lokální administrativou, která se snažila zachovat si své postavení.

Ekonomické reformy konce 80. let v ČLR byly poznamenány inflací, která vznikla v důsledku prudké cenové reformy a dlouhodobě vysoké míře investic, která vyvolávala tlaky na přehřívání ekonomiky. Aby se ústředí vyhnulo inflační spirále, došlo k monetární a fiskální restrikci a zpomalení reformního procesu. Vzhledem k událostem na náměstí Tian'anmen roku 1989 došlo k zastavení reformu, na reformní proces bylo opět navázáno až roku 1992.

Celkově jsou výsledky čínského reformního procesu mimořádné, a to bez ohledu na to, zda bereme v úvahu nadhodnocené údaje Čínského statistického úřadu či reálnější data z jiných zdrojů. Nevídaný ekonomický růst s sebou ale nesl skryté ekologické náklady a stratifikaci společnosti a korupci, problémy, se kterými se Čína dříve nebo později bude muset konfrontovat.

Přesto lze konstatovat, že roku 1978 byl nastartován proces, který vedl v takto krátkém časovém horizontu na takto velkém a lidnatém území k historicky bezprecedentnímu nárůstu hrubého domácího produktu a životní úrovně obyvatelstva, které bylo roku 1978 jedno z nejchudších na světě. Z tohoto důvodu můžeme reformní proces mezi léty 1978 a 1989 přes všechny nedostatky a problémy hodnotit jako úspěšný.

Seznam použité literatury

Bakešová, Ivana. *Čína ve XX. století, díl 2*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2003.

Berger, J. M. *Socialnye processy v sovremennoj kitajskoj derevne*. Nauka, 1988.

Bramall, Chris. *Chinese economic development*. Routledge, 2009.

Du, Runsheng. *Many People, Little Land: China's Rural Economic Reform*. Foreign languages press, 1989.

Field, Robert Michael. China's Industrial Performance since 1978. In *The China Quarterly, No. 131, Special Issue: The Chinese Economy in the 1990s*. Cambridge University Press, 1992.

Harding, Harry. *China's second revolution: reform after Mao*. The Brookings Institution, 1987.

Hsu, Robert C.. Conceptions of the Market in Past-Mao China: An Interpretive Essay. In *Modern China, Vol. 11, No. 4*. Sage Publications, 1985.

Hsu, Robert C.. *Changing Conceptions of the Socialist Enterprise in China, 1979-1988*. In *Modern China, Vol. 15, No. 4*. Sage Publications, 1989.

Chan, Thomas M. H. – Sung, Yun-Wing. China's Economic Reforms: The Debates in China. In *The Australian Journal of Chinese Affairs*. Contemporary Chinese Center, Australian National University, 1987.

Chow, Gregory C.. Capital Formation and Economic Growth in China. In *The Quarterly Journal of Economics, Vol. 108, No. 3*. The MIT Press, 1993

- Kallgren, Joyce K.. China 1978: The New Long March. In *Asian Survey*, Vol. 19, No. 1. University of California Press, 1979.
- Kung, James Kaising. Food and Agriculture in Post-Reform China: The Marketed Surplus Problem Revisited. In *Modern China*, Vol. 18, No. 2. Sage Publications, 1992.
- Lardy, Nicholas R.. Consumption and Living Standards in China 1978 – 1983. In *The China Quarterly*. No. 100. Cambridge University Press, 1984.
- Li, Wei. The Impact of Economic Reform on the Performance of Chinese State Enterprises, 1980 - 1989. In *The Journal of Political Economy*, Vol. 105, No. 5. The University of Chicago Press, 1997.
- Lieberthal, Kenneth – Oksenberg, Michel. *Policy Making in China*. Princeton University Press, 1988.
- Liu, Suinian – Wu, Qungan (ed). *China's socialist economy – An Outline History (1949-1984)*. Beijing Review, 1986.
- Liu Xiangdong (ed). *Duiwai kaifang qishi lu*. Jingji guanli chubanshe, 2008.
- Ma, Hong. *New strategy for China's economy*. New world press, 1983.
- Mészáros, Klára – Wang, N.T.. *Micro and macro-level entrepreneurship: the experience of China's internal and external economic policies*. Hungarian scientific council for world economy, 1990.
- Naughton, Barry. Implications of the State Monopoly over Industry and Its Relaxation. In *Modern China*, Vol. 18, No. 1. Sage Publications, 1992.
- Perkins, Heald Dwight. Reforming China's Economic System. In *Journal of Economic Literature*, Vol. 26, No. 2. American Economic Association, 1988.

Prasad, Eswar S. – Rajan, Raghuram G.. Modernizing China's Growth Paradigm. In *The American Economic Review*, Vol. 96, No. 2. American Economic Association, 2006.

Rosen, George. *Contrasting styles of industrial reform: China and India in the 1980's*. The University of Chicago Press, 1992.

Sereghyová, Jana. *Vybrané institucionální a strukturální aspekty otevírání čínské ekonomiky*. Praha: Professional Publishing, 2003.

Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. W.W.Norton & Company, 1990.

Su, Wenming (ed). *Economic readjustment and reform*. Beijing: Beijing Review, 1982.

Unger, Jonathan (ed). *The nature of Chinese politics : from Mao to Jiang*. An East Gate Book, 2002.

Wong, Christine P. W.. Fiscal Reform and Local Industrialization: The Problematic Sequencing of Reform in Post-Mao China In *Modern China*, Vol. 18, No. 2, Sage Publications, 1992.

Wong, Christine P. W.. Interpreting Rural Industrial Growth in the Post-Mao Period. In *Modern China*, Vol. 14, No. 1. Sage Publications, 1988.

XIII. *Sjezd komunistické strany Číny 25. října – 2. listopadu 1987*. Svoboda, 1989.

Zhongguo chanye ditu bianweihui (ed). *Shudu zhongguo 30 nian*. Shehui kexue wenxian chubanshe, 2008.